

IV глава

ВЛАСТ ОКУПАТОРА СЕ РУШИ

ЧЕТЕ ПРВОГ ШУМАДИЈСКОГ ОДРЕДА КРЕЋУ НА БОРБЕНЕ ЗАДАТКЕ

Друга и 4. чета обишле су Шаторњу са југа и севера. Друга чета је пресекла телефоонске линије између Шаторње и Рудника, код места Ђуринаца, а четврта између Тополе и Шаторње. Овим је била пресечена веза Шаторње са Тополом, Аранђеловцем и Рудником. Остала је само веза са поштом и жандармеријском стакицом у Страгарима. Већ у зору 21. јула Друга чета је избила на комуникаштју Шаторња — Страгари и недалеко од општинске зграде у селу Блазнави пресекла телефанске везе између Страгара и Шаторње.⁸⁸ Командир шаторњске жандармеријске станице, наредник Лозргаа, позвао је управника поште и наредио му да успостави везу са Тополом. Наредник је викао, али управник ништа није обећавао. „Линијаш“ из Горње Шаторње је тог јутра известио да су га прошле вечери посетили наоружани људи и одузели му прибор и алат. Они су му наредили да више не „пуже уз бандеру ако жели да му глава остане на раменима“. Испричао је како су они говорили да су народна војска која се бори пропгв окупатора, да телефонске везе служе окупатору. Њему (управш-гку) су поручили да се не усуђуј^с да успостави покидаие лишлје, јер ће га сматрати издајником.

Управник поште је линијашеву причу пренео жандармеријском нареднику. Наредника је ухватио страх. Наредио је приправност и забранио жандаршгма излазак из станиде. Жандарма Живаљевића, кога су партизани били заробили и пустили, стрпао је у подрум, намеравајући да га упуту командиру вода. Ала и сада је то било опасно предузети. Није чак ни телефоном могао да гтошаље извеиггај. Решио је да Живаљевића поново наоружа, јер у овој критичној ситуацији „једна пушка више“ није била иаодмет. Ревносни чувар свих режима па и окупаторског, наредник Ловрина спремао се да партизанима пружи одлучан отпор. Из саслушања Жотаљевића сазнао је да је међу партизанима велики број дечаха ла и малолетиика. Он, жандарм са двадесетогодгалшим стажом, па још наредник, пред таквима није хтео да устукне.

⁸⁸ Следеће ноћи, из забрана Голубића у Винчи петорица из 2. и 4 чете су дезертирала. Претпостављало се да их је уплашила брза интервенција Немада у Горњој Трешњевици и жестока топовска и митраљеска паљба.

СУКОБ СА ЖАНДАРМИМА КОД СТРАГАРА

Командир жандармеријске станице из Страгара, наредник Франц Триплах, упутло је према Блазнави једну патролу од три жандарма да испита узроке прекида телефонске везе. Патролу је предводио каплар Прокић. Истовремено је командир друге партизанске чете упутио једну своју патролу према Страгарима ради извиђања терена. Ову патролу је предводио Михаило Грујић подофицир из Овсишта, необично снажљив и храбар борац, који је још у логору био запажен. Партизанска и жандармеријска патрола среле су се западно од Страгара на месту Бакчише. Сустрет је био изненадан за обе стране. Догађај у Трешњевици је препричаван међу жандармима у разним верзијама, али закључак је био један: „одметника је много, а гхредводе лх комунисти". Страгарачки жандарми су имали прилику да се и раније сукобљавају са комунистима овога краја и увек су лоше пролазили. Комунисти су против њих употребљавали штагове и камење, а сада су били наоружани. Од те помисли жандармима се кожа јежила. Чим су опазили партизане, без команде су се дали у дивље бекство. Грујић и његови другови позвали су жандарме да стану и баце оружје, али они се на то нису обазирали. Грујић је покушао да пуца, али су се жандарми сакрили у кукуруз. Тада је дошао на нову идеју: гонити их и ухватити живе. Хитри Грујић је гонио каплара. Он је с њим и раније имао неке нерашчишћене рачуне. Настало је вијање кроз кукурузе. Каплар је бацио оружје и опрему само да би лакше бежао. Упињао се свим силама да умакне, али није успео. Грујић га је стигао на самом улазу у варошицу и ухватио за врат. Каплар је био нем од страха. Грујић га је вратио назад и наредио му да скупипу сву опрему и наоружање и да му преда заједно са униформом. Грујић је био активни поднаредник и знао је војнички ред. Каплар је послушно извршио наређење. Грујић је пустио каплара. Остала два жандарма су успела да побегну.

Прва и Трећа чета су у току 20. јула избиле у селу Врбици на комуникације Топола — Аранђеловац, и пресекле телефонске везе између Аранђеловца и Тополе.

Тога дана командир жандармерије оког вода у Тополи, капетан Кордић, који кије дошао к себи од јучерашљих догађаја, писао је извештај командтфу крагујевачке жандармеријске чете „да је ситуација на територији његовог вода врло озбиљна" и да „комунистичке банде" предузимају оружане акције. Тражио је начин како да успостави непрекидане телефонске везе са станицама у Страгарима и Шаторњи, као и са водом у Аранђеловцу. Осећао се неспособним да без помоћи Немаца нешто уради, а тражити помоћ од Немаца значило је признати своју неспособност и неодрживост свог постојања.

НАРОД ПРИХВАТА ПАРТИЗАНЕ КАО СВОЈУ ВОЈСКУ

Двадесетпрвог и двадесетдругог јула чете Првог шумадајаког одреда маришрале су селима. Командирима чета је речено да се не треба критити — нека народ види своју војску. У колоки по два борци су пролазили кроз села. Командир је ишао на челу. Борци су чврсто корачали,

одјекивала је тада популарна борбена писма: „По шумама и горама, наше земље поносне, лду чете партизана славу борбе проносе.”

Громка песма из десетине грла орила се селлма. Народ је хлтао да их изблиза види. До тада су се са Опленца ориле мемачке песме. Народ је одушевљено поздрављао партлзанске борце. Двадесет другог јула у Влнчл су се ориле борбене партлзанске песме и одјеклвале све до Опленца. У бллзлнл забрана Голубица, на њлви Светомира Јовановлћа, жшелл су жетеоци. Партлзанл су стигли на шиву, лрлхвatlлл се коса и српова. За неколлко сатл све је блло готово, пшенлца је сложена у крстлне.

Из Винче се у чете прлјавлло неколлко младлћа: Мллета Живановлћ, Војим Јовановлћ, Драга« Станковлћ, Иллја Гаврлловлћ; онл су бацллл српове л косе л ступилл у партлзанске чете.

Док су чете радлле на њиви, Панта Станковлћ, командир 2. чете, свратло је кућл да влдл породлцу. Срео га је стрлц Љубомир Станковлћ, старл републлканац. л плтао какву је то војску довео у село. Панта му је одговорио да водл револуционаре.

Старом републлканцу су блеонуле очл од задовољства. Плтао је за какву се власт борл. Панта је одговорло да се борл за слободу и републику. Стрлц га је загрлло л пољубло.

Љубомир је партлзанлма спремно обллну вечеру, на лачлн како се то по шумадлјском облчају спрема за сватове ллл госте. После двадесетодневне оскудне лсхране, ово је бло лрвл добар оброк. Истовремено то је била манлфестацлја љубавл народа према партизанском покрету.

Све до краја јула чете су крстарлле по селлма својлх зона дејству-јућл према ранлје утврђеном плану. За неколлко дана попаљене су књлге за контролу врлшдбе, параллсане телефонско-телеграфске лн-нлје а разоружано је неколлко жандармеријсклх станлца.

Ове брзе и ефлкаане акцлје чета Првог шумадијског одреда изне-надлле су л збунлле капетала Конопацког, команданта среза опленачког до те мере да није могао сам да реупи проблем. Комаидант 714. дл-влзлје генерал Штал је о свему детаљно обавелгген. Разјарено је хо-дао по својој канцеларлјл док је његов начелнлк штаба мајор Функе етајао мlrно. Нлсу знатш шта да предузму. У жандарме се нлсу уз-далл. Штал клје хтео да ангажује своје војнике за тако слтне задатке. Обавестио је генерала Данкелмана. Командант Срблје замерло је Мл-лану Аћлмовлћу због неефикасностл српске поллцлје. Комесар Аћл-мовлћ ллчно је телефоном нарећивао среским начелнитцша да ллквл-дирају „бандлтлзам” л одрећлвао чак л рок до кога треба да га из-весте да су лзвршллл задатак. Следлла су «аређења команданта жан-дармерлје. На лнслстирање Немапа. вршаллце су снабдевене новлм књлгаиа, органлзовано је њлхово чешће облажење јаклм патролама које св предводлли командлрл Жандармеријске станлце. Алл и ова мера убрзо је дожлвела крах.

Спал>лвање књета за контролу вршлдбе лзвршено је муњевлтом брзлном. Подељена у мање трупе. свака чета је успевала да за један дан облђе по десетак вршалица и спалл књиге. Отпора није било. Жандармл су само на неколгтко места локушалл да опале понекл метак, а каснлје су престалл да патроллрају. Срескл службених је та-

кође настојао да што пре учакне. Тако су за свега четири дана спаљене књиге на скоро свим вршалицама у опленачком, орашачком и колубарском срезу.

Већ 26. јула, према процени штаба одреда, окупаторова власт у операцијској зони одреда била је озбиљно уздрмана. Контрола вршидбе са којом су Немци рачунали као са једним од својих најважнијих задатака на економском пољу, дефинитивно је пропала. Књиге су спаљене, а вршидба је била при крају. Општинска власт је парализована а и жандармеријска делатност врло ограничена. Све што је окупатор успео да учини за ово време било је успостављање телефонске везе на линији Топола — Шаторња — Страгари. У Страгаре је тих дана упућена једна десетина Немаца као појачање тамошњој жандармеријској станици. Спремали су се да организују експлоатацију рудника азбеста. Азбест је за њих представљао важну сировину, нарочито за војне сврхе. Чета за везу 714. дивизије из Тополе предузела је успостављање нарушене линије. Одред је био обавештен на време о овој немачкој акцији, али кшандант није хтео да предузме напад на Немце, јер је такву врсту акције сматрао још преурањеном. Тако је успостављање линије протекло без ометања. „Треба Швабе пустити, да се шетају па их онда напасти када се најмање надају” — говорио је Благојевић. Али, сада је наредио командирима чета да убрзају паљење општинских архива и нападе на жандармеријске станице. Ово је била друга фаза борбених акција одреда, према његовом општем плану. Он је, а и цео штаб, сматрао да је за то наступило време. Чете су већ дупло нарасле. Народ их је радо примао. Довољно је било само да неко примети да су партизани стигли у село, па да људи крену са храном. На храну више нико није ни мислио. На дане у Орловцу, који су протекли на проји и пасуљу, већ се заборавило.

ПОКУШАЈ РУШЕЊА МОСТА НА ЈАСЕНИЦИ

Командант одреда је 27. јула, наредио командирима 4. чете да сруши мост на Јасеници, у селу Божурњи. Експлозив је још од јуна лежао у трлу Живомира Чолића у Винчи, неупотребљен. Бори „доктору”, који је иначе говорио да се „разуме у експлозив”, поверен је овај задатак. Додељена су му још два партизана ради ношења и постављања експлозива. Чета је имала задатак да обезбеди извршење рушења. Један вод је обезбеђивао правац од Тополе, а други од Крагујевца. По мраку чета је кренула на задатак. Почела је да пада киша. Без икакве сметње партизани су посели друм. Бора је са својим помоћницима изашао на мост. Али, није био довољно упућен у руковање експлозивом па га није ставио на право место. Одјекнула је детонација. Борци су очекивали да ће се стропоштати читав конструкција моста. Али ништа од тога. У ваздух је одлетела само једна пвица моста, коловоз је остао читав. Више се ништа није могло предузети. Експлозива више није било, а Немци, чим су чули експлозију, отворили су са Опленца минобацачку ватру у правцу моста. Рефлектори су обасјавали долину Јасенице.

Командант и комесар одреда желели су да изблиза прате извођење ове акције, па су и сами дошли у Божурњу. Како је експлозија на мосту одјекнула, командант је по звуку оценио да рушење није успело. То га је разбеснело. Кренуо је према мосту. У међувремену се чета прикупила и у колони кренула уз Јасеницу. Бора се изгубио чим је сазнао за долазак команданта и комесара. Благојевић је тражио командира Благојчета, али њега нигде није било. Сав командантов бес сручио се на комесара Жикку Томића.

Сутрадан је чета преданила источно од Винче у Радовановића трлу. Одржан је партијски састанак на коме су разматрани узроци неуспеха чете. Утврђено је да командир чете уопште није присуствовао акцији, а није извршио ни контролу припрема. Остао је у селу са својом вереницом која се однекуд нашла у Божурњи. Благојевића је то још више наљутило. Захтевао је да се командир најстроже казни. На састанку је одлучено да се командир казни строгим укором. После састанка сазвана је четна конференција. Благојевић је говорио о важности развијања осећања одговорности код бораца и старшина. Испричао је и један догађај из шпанског грађанског рата.

Било је то негде у Кастиљи, југоисточно од Мадрида. Интернационална бригада је усиљено маршовала да ојача део фронта који се повијао под ударцима надмоћних фалангиста. Командант бригаде упутио је младог потпоручника — Француза Морена, са мањим одредом, испред бригаде да сруши мост на једној притоци Гвадијане и да задржи положаје на овој реци до доласка бригаде. Морен је кренуо на задатак. Био је храбар, леп и весео момак. Често је после вечере, када је владало затишје, певао уз гитару. Цела бригада је волела Морена. Али, ево шта се десило тог дана када је Морен пошао на задатак. У једном малом месту његова јединица је застала да се одмори и вечера па да продужи марш. Морен је срео црну, витку Кастиљанку. Заједно су вечерали, а затим певали и пили вино. Онда се негде изгубио са њом у ноћи. Вратио се тек у зору. У то време је у то место стигла и бригада, а са југа се приближавала топовска паљба. Тенкови фалангиста били су заузели мост и прешли реку. Бригада је морала да јуриша на тенкове да би одбацила фалангисте преко реке. Многи прекаљени борци-комунисти пали су у тој борби. Сутрадан је потпоручник Огист Морен стрељан пред бригадом. Стрељао га је вод његових земљака. Свима је било жао Морена. Мирно је поднео казну. Ни оком није трепнуо.

Док је командант причао, борци су ћутали. Касније су размишљали о интербригадисти Морену, који је могао постати херој, а не да срамно погине од метака сопствених другова. Размишљали су о рату, о одговорности, о потреби схватања интереса заједнице изнад својих сопствених. Из овог разговора борци су добро сагледали важност и озбиљност задатака које добијају.

ЛИКВИДАЦИЈА ПРВОГ ИЗДАЈНИКА

Двадесет седмог јула пред вече 2. чета је стигла пред општину у Горњој Шаторњи. Жандармеријска станица у Доњој Шаторњи била је удаљена свега неколико стотина метара. Партизани су огжолити оп-

штину. Једна група бораца са пушкомитраљезом распоредила се на путу одакле се могла очекивати интервенција жандарма. Командир и комесар са још два борца ушли су у општину. Затекли су председника и ћату Живана Васића. Ћата је тумачио председнику неку нову наредбу среског начелства и када су партизани ушли, обојица су устали. Бледожуто ћатано лице се грчило, ноге су му клецале.

— Не мичите се са тим хартијама, пошто ћемо са њима ионако у ватру — рекао им је командир уместо поздрава.

Питао их је да ли су чули за проглас руководства устанка којим се забрањује служба окупатору, „или чекају да буду извучени као јазавци из рупе“.

Председник се тресао целим телом.

— Како, молим вас, — одговорио је суво ћата, — како ви смете да запалите општинску архиву?

— Износи све и без разговора! — командовао је Панта.

Ћата је увлачио главу у рамена и тврдоглаво одбијао да изврши наређење. Он није желео да буде саучесник. А како би он то учинио? Шта би му сутра рекао капетан Кордић који је на њега рачунао као на важног информатора у овом месту.

— Ово је разбојништво — промуцао је напрежући сву снагу да савлада страх, — Ви ћете за ово да одговарате!

Панта се више није могао да уздржи, зграбио је ћату за врат и избацио га напоље. Наредио је да га ставе под стражу.

Председник је послушао, изнео архиву пред општинска врата и сложио на гомилу. Комесар ју је запалио. Гомилу пожутелих папира и дебелих књижурина убрзо је обухватио пламен. Људи су се окупљали око запаљене гомиле и радознало посматрали како пламен гута све оно што их је деценијама везивало са државом и омогућавало јој да им узима плодове труда. Неки су се уплашили да све неће сагорети па су донели гвоздене виле и помоћу њих растресали гомилу да би пламен лакше продирао у њену унутрашњост. Разбијен је и сандук са мобилизацијским материјалом. Његова садржина убрзо је нестала у пламену.

— Разбојништво! Разбојништво! — викао је ћата, раздиран до изbezумљености двоструким страхом. Сељаци су се смејали. Панта није издржао; наредио је да се ћата стреља. То је био крај издајничке делатности ћате Васића, а истовремено и први кажњени сарадник окупатора на територији одреда. Штаб одреда је упутио оштру опомену Панти због самовољног поступка, без обзира што је Васић заслужио казну.

Упоредо са палењем општинских архива предузимани су напади на жандармеријске станице.

НАПАД НА ЖАНДАРМЕ У ДАРОСАВИ И НАТАЛИНЦИМА

Пред зору 28. јула, 1. и 3. чета порушиле су пругу између Аранђеловца и Буковика и покидале телефонско-телеграфске зезе, а увече истог дана нападе жандармеријску станицу у Даросави. Нападом јеруководио заменик команданта одреда Милан Илић Чича. Командир жандармериј-

ске станице био је поднаредник Славко Радојичић који је већ раније почео да сарађује са комунистима из Даросаве. Он је обавештен о времену напада. Договорено је да партизани испале неколико метака па онда да уследи предаја жандарма. Пред поноћ чете су окружиле жандармеријску станицу. Чича је наредио да се испали неколико метака у кров зграде а он је са групом бораца упао у станицу. Врата су била незакључана. Затекли су пет жандарма на челу са поднаредником Радојичићем у креветима. Бленули су сањиви у уперене пушчане цеви. И поднаредник је глумио збуњеност. Покупили су им пушке и униформе. Чича Илић им је запретио да поново не ступају у службу окупатора. Сложно су одговорили да то више неће чинити.

Следећег дана, у први сумрак, 2. и 4. чета нападе су жандармеријску станицу у Наталинцима. Нападом је руководио командант одреда Милан Благојевић. Командир и ове станице са још три жандарма прихватио је „безусловну капитулацију“ не опаливши ни метак.

Брза, без борбе, предаја жандармеријских станица у Даросави и Наталинцима уплашила је капетана Кордића и Милошевића — командира жандармеријских водова у Тополи и Аранђеловцу. Генерал Штал је преко капетана Конопацког ургирао да се жандарми присиле на пружање отпора. Кордићу је замерено да је лабав старешина и да је морал његовог људства низак. Кордић је одмах упутио упозорење осталим командирима станица „да ће сваки жандарм који не пружа отпор бандитима бити стављен под војни суд“.

Ово упозорење је имало одређени ефекат. Командири станица су били на муци. Партизани су поручивали да ће у случају пружања отпора бити кажњени слгрћу а предпостављени су претили суровим казнама. Са обе стране вребала је смрт.

НЕУСПЕЛИ НАПАД НА ЖАНДАРМЕРИЈСКУ СТАНИЦУ У ДОЊОЈ ШАТОРЊИ

Тридесетог јула, када је командир жандармеријске станице у Доњој Шаторњи чуо да се партизани налазе у близини, наредио је да се сви жандарми затворе у станицу и припреме за борбу. Он је покушао да на неки начин ступи у везу са партизанима. Преко свог човека послао је поруку командиру 2. чете који се налазио у варошици, да ће жандарми напустити станицу, али да не могу предати оружје и опрему, јер је у наредби стајало да се станица може напустити, али само уз пружање отпора. Партизани се нису сложили. Командир 2. чете је поручио жандармима да предају оружје и опрему, а да ће после тога бити пуштени. Наредник је одбио овакав захтев, па је командир 2. чете Панта Станковић одлучио да нападне. Партизани су опколили касарну и почели да јој се приближавају. Са пиштољем у руци Панта се упутио према главном улазу. — „Назад! Не приближавај се, пуцаћу!“ — чуо се глас жандармеријског наредника Ловрине.

Панта је ишао даље. Био је надамак станице. Само двадесетак метара делило га је од главног улаза. Поново је одјекнуо глас наредника.

— Стој! Пуцам!

Затим се чула команда:

— Пали!

Одјекнуо је митраљески рафал. Запраштале су пушке. Куршуми су звиждали око Пантине главе и ногу и забадали се у земљу. Панта је легао на земљу. Дочекани јаком ватром, остали борци су залегли иза куће и других заклона и отуда пуцали. Жандарми су се охрабрили. Њихова ватра постајала је све интензивнија.

Наредник Ловрина је наредио својим жандармима да не пуцају „у месо“ није желео да пролива крв и на себе навлачи гнев партизана. Пред својима је хтео да се прикаже као јунак, а пред партизанима оправда чињеницом да никога није усмртио или ранио. Али командир 2. чете Панта није знао шта наредник Ловрина смера. Он је лежао на отвореном простору, у прабини, меци су праштали око њега и одбијали се уз стравично фијукање. То је трајало неколико минута. Панта је у једном моменту скочио и побегао главом без обзира — докле су га ноге носиле. За њим се дала у бекство и чета. Комесар чете Никола „Грк“ ни сам није обиловао хладнокрвношћу, побегао је такође. Тако је ова акција пропала, а Панта Станковић се никада није опоравио од онога што је преживео у овој борби. Ова акција је забележена као неуспех одреда.

Вест о неуспелом нападу на жандарме у Шаторњи сутрадан се прочула нашироко међу партизанима и жандармима. Капетан Кордић је покушао да то искористи за поправљање свог личног угледа који је био озбиљно пољуљан. Писмено је похвалио наредника Ловрина и ту похвалу упутио осталим станицама — „комунистима треба показати зубе“ — стајало је у његовој окружници, упућеној командирима станица.

Командир Првог шумадијског одреда Милан Благојевић доживљавао је неуспели напад на жандармеријску станицу у Доњој Шаторњи као свој лични пропуст. Он је иначе био обазрив и прорачунлив у процени ситуације и постављању задатака како неуспеха не би било. Овај први неуспех га је нарочито љутио, очекивао је штетне последице.

Првог августа 2. чета пре подне спалила је општинску архиву у Маслошеву, а увече је поново напала жандарме у Шаторњи. И ова акција је потпуно пропала. Жандарми су се забарикадирали, навукли доста хране и муниције и били спремни за пружање одлучног отпора. Претходни успех их је охрабрио. Они сада нису дозволили да буду изненађени. Организовали су непрекидна извиђања, а обезбеђивали су се јаким стражама.

Милан Благојевић је намеравао да последице неуспелог напада на жандарме у Доњој Шаторњи елиминше брзим понављањем напада и заузимањем станица, што је неоспорно и најпогоднији начин за превазилажење неуспеха. Благојевић није сумњао у одлучност и чврстину командира и комесара 2. чете. Обојица су били истакнути борци за права радничке класе, комунисти и партијски радници. Међутим, нико из штаба одреда се нмје интересовао какво је психичко стање бораца и старешина 2. чете, после неуспелог напада. Брзо поновљени напади на исти објект и касније су донели лоше

результате, ако им нису претходилиле одговарајуће припреме. Нажалост те припреме су овом приликом изостале. Командир чете Панта Станковић био је нервно растројен и неспособан да држи чету у рукама. Комесару Николићу недостајала је одлучност и смисао за командовање. С друге стране, ово је био први ноћни напад чете, а изостале су претходне припреме. Тако је чета нападала неорганизовано, споро и неодлучно. Утицај старешина није се осећао. Утрошене су велике количине муниције, без успеха. У зору чета се повукла не извршивши свој задатак. Другог августа командир и комесар су позвани у штаб одреда. Командант Благојевић сасуо им је у лице мноштво тешких речи. Назвао их је „шепртљама" и „кукавицама". Командир Панта је смењен са дужности и остао у истој чети као борац. Никола „Грк" прошао је са усменим укором. За командира чете постављен је Лаза Борђошки, службеник из Сремских Карловаца, члан КП Југославије.

НАПАД НА ЖАНДАРМЕ У БЕЛОСАВЦИМА И ДРУГЕ АКЦИЈЕ

Последњих дана јула 1. и 3. чета извеле су неколико брзих и веома ефикасних акција. После разоружавања жандарма у Даросави, стигле су у Мисачу, спалиле општинску архиву, разоружале три жандарма који су обезбеђивали рудник угља у истом селу, а затим су порушене инсталације и опрема за експлоатацију. У руднику су заплениле извесну количину експлозива, а један мештанин **ЈМ ЈЕ** поклатио и пушкомитраљез кога је откупио за храну од војника краљевске војске у априлском рату. Чувао га је у слами па је изгледао као нов. Сутрадан су спалиле општинске архиве у Орашцу, Копљарима, Маскару и Загорици, а 31. јула нападе су жандармеријску станицу у селу Белосавцима на комуникацији Београд — Крагујевац. Овај напад је био слабо организован. Охрабрен ранијим успесима Чича Илић није очекивао јачи отпор жандарма, па је наредио четама да нападну без претходног извиђања. Прва чета добила је задатак да се незапажено приближи станици, ликвидира стражаре и продре у станичну зграду. Трећа чета је добила задатак да пресеке телефонске линије и изолује Белосавце од Тополе и Младеновца, а такође да обезбеђује напад 1. чете. Али, командир ове жандармеријске станице био је врло лукав. Догађаји из протеклих дана подстакли су га на опрезност. Људство је током дана држао у станици, а увече га пресељавао у суседну зграду. Тако је учинио и уочи напада. Партизани су „ударили у празно". Упали су у станичну зграду у којој се од вредних ствари нашло само неколико ћебади и један сигнални пиштољ и то неисправан. Када је чета напуштала станицу, жандарми су отворили ватру из мрака. Пушкарање је трајало краће време. У зору, Чича Илић је наредио повлачење. Командант одреда Благојевић је оценио негативно ову акцију. Критиковао је командире због површности.

Овог истог дана, једна патрола 2. чете сукобила се на Таборишту код села Брезовца са водом жандарма из Аранђеловца. Жандармеријски капетан Милошевић, командир вода, довео је око 30 жандарма из Аранђеловца и Доње Шаторње на Табориште и организовао заседу да сачекају партизана. Патрола 2. чете открила је жандарме и

прва отворила ватру. Како је у патроли било само пет партизана, жандарми су прихватили борбу. Али 2. чета није била далеко. Кад је чуо пуцање, командир чете је похитао у помоћ својима. Жандарми су то приметили и дали се у бекство. Један се предао. Био је то раније познати поднаредник Живаљевић. Предао је пушку из које није био испален ни један метак. Позвао се поново на својих деветоро деце. Комесар 2. чете му је упутио „последње упозорење“ да више не облачи жандармску униформу и пустио га.⁸⁹

Друга и 4. чета су продужиле са паљењем општинских архива. Четврта чета је ноћу између 2. и 3. августа упала у Страгаре и спалила општинску архиву. Жандарми и једна десетина Немаца нису смели да напусте касарну и да интервенишу. Посматрали су кроз прозор како пламен од општинске архиве осветљава дебела стабла храстова пред зградом општине. Само су насумице пуцали у том правцу. Разгонили су страх.

У току трећег августа 2. и 4. чета су спалиле архиве у Пласковцу и Овсишту. Милован Врачарић, ћата општине Пласковачке опирао се овој акцији и вређао партизана. Он је био већ познат као сарадник Аћимовићеве полиције. По одлуци штаба одреда Милован Врачарић је стрељан у оближњем шумарку.

Тих дана су 1. и 3. чета крстариле селима Доње Јасенице, одржавале народне зборове и прикупљале оружје. У селу Башину пронашле су неколико сандука ручних бомби. Успут им се прикључио већи број бораца из Рабровца, Жабара, Шума, Наталинаца и других села.⁹⁰

Овако велики број акција извршен у току једног дана на местима међусобно удаљеним и преко двадесет километара, поново је изазвао забуну код жандарма, а Немце бацио у бригу. Према извештајима који су стигли са терена, у штабу 714. дивизије дошло се до закључка да у овом делу Шумадије дејствује најмање три стотине партизана. Док се петнаестак дана раније сматрало да се на истој територији налази „нешто око осамдесет слабо наоружаних бандита“. Тада је послат извештај штабу 65. корпуса. А сада, за пола месеца, побуњеничке снаге нарасле су за око три пута. Стварно бројно стање одреда тада је било око 150 бораца. Кроз уобичајену штабну методологију процене ситуације тај број је вишеструко увећан. На територији коју је тада контролисала немачка 714. дивизија било је преко 60 општина сеоског типа. Ефикасна контрола оволике територије била би могућа по процени генерала Штала и његовог начелника штаба, кад би се обезбедило присуство немачких трупа у свакој општини. За тако нешто биле су потребне две комплетне дивизије пуног формацијског састава — односно шездесет чета. На брзину скупљена дивизија којом је командовао Штал ни издалека није могла да задо-

⁸⁸ Жандарми који су ових дана заробљени, изгледа да се више нису враћали на дужност. У извештају команданта жандармерије говори се да су од 21. до 31. јула у овом крају убијена 4 жандарма (док. 31/—2, Арх. ВИИ), што није тачно, пошто су сви заробљени пуштени, а у борби нико није погинуо.

У извештају команде жандармерије за август (док. бр. 25/1—1, к. 51. ВИИ ЈНА), са чуђењем се говори о овим акцијама и наводи време када је која извршена (архив у Овсишту спаљен у 11, у Загорици у 16, Маскару у 18 часова и у исто време напад на Вреоце).

вољи ове потребе. Она није била у стању да реши проблем на овом принципу и када би имала у свакој општини по вод, а један вод није представљао никакву снагу. Партизани су могли да их униште лако — сваки понаособ. Све је то Штал имао у виду и није налазио решење. Директивом више команде било је предвиђено да територије у општинама контролишу „српске власти“, а да јединице дивизије остану у великим гарнизонима и да из њих изводе борбене акције. Аћимовићева администрација била је немоћна. Штал је то сасвим прецизно исказао у свом извештају.

Штал је био присталица предузимања „опште акције чишћења“, али за то су била потребна одговарајућа средства и веће снаге од оних којима је он располагао. На његов извештај Данкелман је обично одговарао: „предузети одговарајуће мере да се брзо ликвидира побуњивачка делатност на целом подручју“. Али како то урадити, није било ни речи. Све што је Штал могао да предузме било је појачати патролирање немачких јединица и натерати жандарме да се боре, и то не само у станицама већ и да организују потере.

Четвртог августа капетан Конопацки је наредио командирима жандармеријских водова у Тополи, Аранђеловцу и Лазаревцу да организују потеру за комунистима и изврше увиђаје у попаљеним општинама. Захтевао је о овоме најхитније, исцрпне извештаје. У току тога дана плануле су архиве још у неким општинама, па и у Винчи, надамак Тополе.

ОСЛОБОЂЕЊЕ ДОЊЕ ШАТОРЊЕ

Пред вече 5. августа 2. и 4. чета нашле су се у близини Шаторње. Било им је наређено да по сваку цену разоружају жандарме. Жандарми су располагали са четрнаест пушака, једним пушкомитралезом и великим бројем метака и бомби. За одред је то представљало велики плен. У четама је био изванредан број нових бораца без оружја које је требало наоружати. Командирима чета је пренесено да ће жандарми предузети акције на терену и да то користе да их нападну када су ван касарне.

Командири чета су на основу ових упутстава организовали акцију. Друга чета је упућена на пут који води за Тополу са задатком да између Винче и Шаторње прекине телефонске и телеграфске везе, а затим организује заседу. Претпостављало се да ће жандарми да изађу ради осигурања оправке линије. Четврта чета се задржала у близини варошице са задатком да разоружа жандарме који остану у касарни.

Све се одиграло онако како је предвиђено. Чим је добио извештај од шефа поштанско-телеграфске службе да је веза прекинута, а убрзо је сазнао и на ком месту, наредник Ловрина, као ревностан жандарм, одлучио је да одмах дејствује у духу наредбе командира вода. Желео је да истовремено обави три задатка: да изврши увиђај, предузме потеру за „извршиоцима дела“ и обезбеди оправку линије. Акцијом је руководио лично. Повео је шест жандарма са пушкомитралезом. У касарни је оставио свог заменика наредника

Јарића, са још четворицом. Када је колона стигла до Исаковићевог винограда, сунце је већ било на западу. Ловрина је напред упутио патролу, за њим су ишли опрезно остали. Патрола је прошла кроз партизанску заседу не приметивши је. Одједанпут су се зачули повици:

— Стој! Одложи оружје!

Иза оgrade и из кукуруза искочили су маскирани партизани. Личили су на покретне грмове и багремове из којих су штрчале пушчане цеви. Жандарми нису успели ни да се поврате од изненађења, а партизани су већ били међу њима, скидали су им пушке и опасаче. Наредник је покушао да откопча футролу од револвера, али га је неко ударио по руци, а затим се револвер нашао у руци партизана, уперен у наредникове груди. Све се то одиграло врло брзо. Жандарми су били без оружја и униформи. Чувари Аћимовићевог „јавног реда“ жалосно су изгледали.

Жандарми који су остали у касарни предали су се без борбе. Живљевић је по трећи пут пао у руке партизанима. Био је под поштедом и није ни помишљао да употреби пушку. Он се поново позвао на став из „партизанског законика“ и показао неупотребљену пушку. Сусрет партизана који су га познавали и њега био је комичан. Сви су се смејали, па чак и заменик командира жандармеријске станице наредник Јарић, који у почетку од страха није могао да се дигне са столице. Тако је неславно капитулирала шаторничка жандармеријска станица на коју је командант Дунавског жандармеријског пука много рачунао. Сви су жандарми пуштени, само је наредник Ловрина спроведен у штаб одреда. Командант одреда Милан Благојевић лично је саслушавао Ловрину. Закључио је да у њему има нечега шеретског, али и симпатичног, те да ће он „внше штетити непријатељу жив него што би мртав нама био од користи“. Са оваквом оценом Ловрина се вратио у Дунавски жандармеријски пук. Нико није забележио његову даљу судбину. После ове акције жандармеријска станица у Доњој Шаторњи није обнављана до краја 1941. године.

ЗАСЕДА У ВИНЧИ

Одмах сутрадан по ликвидацији жандармеријске станице у Шаторњи, којом приликом су биле уништене телефонске и телеграфске инсталације, команда немачке 714. дивизије почела је да успоставља порушене телефонско-телеграфске везе према Шаторњи. Генералу Шталу је било стало да се одржава добра веза са Страгарима где су се налазили магацини са репродукционим компонентама за израду барута, а биле су у току и припреме за експлоатацију рудника азбеста. Дивизијској чети за везу било је наређено да успостави порушену телефонско-телеграфску линију.

Благојевић је благовремено добио информацију о овој намери Немаца и одлучио да везистима приреди одговарајући дочек. Командант одреда је лично повео 4. чету у заседу којој је ово била прва борба с Немцима. Заседа је постављена на око 500 метара јужно од пута који води у центар села Винче. С једне и друге стране пута био је ви-

сок кукуруз и густа ограда од трња. Командант је зналачки распоредио људство. Он је објаснио борцима да треба Немце похватати живе. Ако покушају да пруже отпор, митраљезац Милета Николић ступиће у дејство.

Око 8 часова камион са десет немачких војника, једним потпоручником и једним поднаредником, зауставио се усред заседе. Немци су искочили из камиона, а двојица су остала на око десет метара од камиона на обе стране пута као обезбеђење. Остали су дигли мердевине и почели да раде. Потпоручник је шетао око камиона. Командант је дао знак, борци су искочили из заклона са уперенош пушкама. Илија Поповић Бледи, гимназијалац из Београда, знао је одлично немачки. Командовао је:

— Одбаците оружје и дижите руке увис!

Немци су били изненађени. Бацали су пушке и дизали руке увис.

Потпоручник и поднаредник тргли су револвере, бацили се на земљу и заклањајући се за точокве камиона отворили ватру. Заштектао је митраљез у сигурним рукама Милете Николића.

— Ухватите заклоне и не пуцајте — командовао је Благојевић. — Чекаћемо док утреше муницију, па ћемо их живе похватати.

— Предајте се, животи ће вам бити поштеђени! — довикнуо је Бледи.

— Ти си дрзак бандит — чуо се потпоручников глас.

Бледи је опалио и ранио потпоручника.

— Не пуцај! — поново се чуо глас команданта.

Чим је потпоручник рањен, поднаредник је дигао руке. Бледи је прискочио потпоручнику и узео му пиштољ.

Иако им нико није наредио, немачки војници су сели крај пута и почели да свлаче чизме и униформе. Они су мимиком звали борце и показивали им да желе да замене одела.

Док је трајала замена униформе између партизана и немачких војника, Бледи је покушао да „политички обради“ потпоручника:

— Рат који ви водите је разбојништво, а наш је ослободилачки. Немачка, предвођена нацистима и Хитлером, брзо ће пропасти.

— Ви сте фанатици. Причате глупости — одговорио је потпоручник, гледајући Бледог презриво, док му је један војник превијао разБену руку.

Бледи је био љут. Стезао је нервозно карабин. Остали борци су се окупили око њих. Неки су понешто знали немачки па су се почели смејати.

— Видиш, Швабо — наставио је Бледи — ми комунисти смо хумани, па чак када су у питању и такви као што си ти. Ми ћемо вас пустити, али другачије ћемо поступити ако се поново будемо срели, а сада слушај и другима реци: против фишизма се диже цела Европа, цео свет. Уништићемо вас и погазити.

— Доста приче! — чуо се Благојевићев глас.

— Свлачи се! — наредио је Бледи потпоручнику.

Немац се ушепртљао. Није знао шта му се спрема. Скинуо је униформу.

Колона Немаца, без камиона и без оружја, кренула је прашњавим путем за Тополу. Неко се од њих питао:

— Weg nach Topola?

— Gerade aus — одговорио је Бледи и показао руком.

— Danke schön! — чуло се неколико гласова.

Војници Хитлерове армије скакутали су по неравном путу, уда-
рајући један другог у стражњицу босим ногама. За то време је њи-
хов камион са опремом догоревао.

ЖАНДАРМЕРИЈСКИ НАРЕДНИК ЗАМЕНИО КОКАРДУ ПАРТИЗАНСКОМ ЗВЕЗДОМ

Вест о разорувању станице у Шаторњи поразила је капетана Кор-
длћа. Није знао шта Немцима да каже. Био му је потребан бар и
најмањи успех који би му послужио као мотив за састављање изве-
штаја и који би ублажио пораз. Предложио је командиру вода у
Аранђеловцу, капетану Милошевићу, да предузму заједничку потеру
за партизанима у правцу Шаторње. Милошевић је кренуо ујутро
шестог августа. Повео је са собом дванаест жандарма и свог помоћ-
ника, наредника Мартиновића. Кретали су се лагано и у скоковима, и
то тек када би добро извидели терен. Мартиновић је гунђао. Био је
присталица смелих акција, па му је неодлучност сметала. Почео је
да губи веру у жандарме и власт којој је служио. „Ако овако бу-
демо дејствовали, партизани ће се намножити као вуков-и“ говорио
је он.

Око подне жандарми су стигли у Брезовац. Неко их је обавестио
да се партизани налазе у Каменици (источни део Брезовца) чак им
је показао и шумарак у коме су они логоровали. Мартиновић је про-
ценио да је шумарку у току дана тешко прићи незапажено. Зато је
предлагао да се шумарак само блокира и мотри на кретање партизана,
а напад да се изврши ноћу. Али, капетан се с тим није слагао. Њему
је било важно да састави извештај. Ако сада започне чарку, пар-
тизани ће се, вероватно, удаљити. То је довољно да би могао у из-
вештају да напише да их је „разбио“. После овога може да се врати
кући у Аранђеловац.

Тако је и урадио. Развио је жандарме у стрелце на два кило-
метра далеко од шуме. Неко је без наређења опалио метак. Онда су
остали почели да пуцају.

Партизани су (ту је логоровала Друга чета) лагано излазили из
шуме и хватали заклоне на путу. Неко до жандарма почео је да
виче:

— Хеј комунисти, предајте се!

— Хоћеш ли још нешто у готову? — добацио му је подругљиво
Мартиновић.

Жандарми су пуцали. Партизани су ћутали, али су се зачуле
пушке у позадини жандарма. Једна партизанска патрола, која је била
упућена у село ради скупљања хране, наишла је у повратку, на
жандарме и отворила ватру. Настао је општи метеж у редовима
жандарма.

— Опкољени смо! — неко је узвикнуо, а затим је настало без-
главо бежање.

Мартиновић, блед, са револвером у руци, покушавао је да уведе ред. Сви његови покушаји били су узалудни. Пушкомитралезац и његов помоћник који су били са капетаном и Мартиновићем, гледали су се упитним погледима пуним страха.

— Да се негде склонимо, — предлагали су.

— Ви сте кукавице! — дрекнуо је на њих Мартиновић, а онда је пришао пушкомитраљесцу, лупио му шамар и истргао пушкомитралез из руку. Затим је пришао његовом помоћнику, ошамарио и њега, узео торбу са шаржерима и окачио је о своје раме.

А сада кидајте — наредио им је.

Жандарми су побегли, не осврћући се.

— Шта то радиш, наредниче? — питао је шапатом капетан.

Мартиновић је извесно време ћутао. Онда је скинуо са рамена звезде и кокарду са капе и бацио их на земљу испред капетана.

— Готово, капетане, — рекао је осмехујући се јетко.

Са таквом дружином каква је ова не ратује се. Од данас је Мартиновић партизан.

Милошевић га је пренеражено гледао.

Ма шта то говориш? — шапутале су његове бледе усне.

То што си чуо. Реци и осталима да је Мартиновић партизан, пушкомитралезац, и то опасан. Нека знају и нека ме се чувају. А ти сада бежи и не усуђуј се да се сретнемо још који пут.

Те вечери је Мартиновић стигао до Друге чете, Шумадијског одреда и пријавио се њеном командиру. Лаза га је упутио у штаб одреда. Мартиновића су после саслушања примили у одред. Његова је жеља била да носи пушкомитраљез. Упућен је у 3. чету. Мартиновић се убрзо истакао као неустрашиви пушкомитраљезац.

Шести и седми август били су богати догађајима. За ово време 2. и 4. чета успеле су да спале општине у Клоки, Јунковцу, Жабарима, Горњој Трешњевици, Јеловику и Јарменовцима, а 1. и 3. у Калањевцима, Босути и Драгољу. Приликом преласка пута источно од Лазаревца 3. чета је изненадно налетела на један немачки камион у коме су се налазила два војника. Партизани су спонтано отворили ватру. Камион је заустављен. Један Немац је погинуо, а други је успео да побегне. Камион је спаљен. Неколико дана раније борци Другог шумадијског одреда убили су код Велике Плана једног војника из 714. немачке дивизије.

БОРБА НИЈЕ ВОЂЕНА САМО ПУШКОМ

Политичко руководство одреда почело је првих дана августа да организује широку политичко-агитациону делатност. Комесар и његов помоћник организовали су зборове по селима и говорили о политичкој ситуацији у свету, о значају и неминовности оружане борбе против окупатора и позвали народ да подржи ту борбу. Огромна већина шумадијских сељака, и поред тога што су се оклопни клинови Вермахта забијали дубоко у руску земљу, веровали су у слом фашизма и коначну победу савезничких снага. Али, било је неопходно објаснити њима развој догађаја, учврстити веру у сигурну победу и сузбити малодушнике.

У Винчи, у кући Милутина, оца Милића Радовановића, радила је пропагандна група 1. шумадијског партизанског одреда. Из општинских канцеларија, које су биле попаљене, реквириране су писаће машине и остали канцеларијски материјал.

Јосип Шнерсон, студент из Крагујевца, био је технички руководилац пропагандне групе. Група која је припремала пропагандни материјал у Винчи није имала никакав званични назив. Обично су је називали „Техника“.

Окружно повереништво Партије, које је сада било сведено на свега два члана, имало је своју технику смештену у кући Душана Вујановића у Брезовцу, помоћу које је реализована политичко-пропагандна активност у народу, а техником у Винчи реализован је идеолошко-политички рад у јединицама Првог шумадијског одреда. У почетку је постојао само један мали радио-апарат на батерије. Милић Радовановић је уз помоћ Бранке Петровић, матуранкиње из Аранђеловца, састављао радио-извештаје и доносио их у одред. Када је у Корушац стигао Јосип Шнерсон с групом Крагујевчана, на предлог Душана Петровића Шанета, који га је познавао лично, Шнерсон је одређен да руководи идеолошко-пропагандним радом у одреду. Заправо, образовано је незванично пропагандно одељење одреда које су сачињавали: Јосип Шнерсон, Милић Радовановић и Бранка Петровић. Ово троје предузимљивих људи брзо су оформили праву пропагандну технику. Набављен је још један радио-апарат, више писаћих машина, опрема за умножавање и довољно хартије. Организовано је редовно добијање новина, затим слушање већег броја радио-станица, и то на више језика. Тако су у штаб одреда и у чете почеле да пристижу свеже и пречишћене информације, и то се показало врло корисним. Брза и објективна информисаност, без обзира на успехе сила Осовине на свим фронтима, уливала је борцима поверење у руководство и јачала веру у победу. Преко технике одреда уножавани су прописи и директиве, леци, одломци из говора и други материјали. Два млађа брата Милића Радовановића, Предраг и Ненад, и сестра Десанка радили су као курири одредског одељења за пропаганду и разносили материјал који су умножавали у „Техници“.

Шесточлана породица сиромашног сељака Милутина Радовановића цела се ставила у службу народноослободилачког рата и револуције. Живот четрдесетдвогодишњег Милутина био је мукотрпан. Зарађивао је са два мршава вола и косио код буковичких газда да би школовао најстаријег сина Милића и најмлађег Ненада. Желео је да овој двојници отвори нове животне путеве. Судбину двоје деце средњег узраста везао је за своју. Другачије није могло. Али је веровао у бољу сутрашњицу. Знао је да то боље неће да дође само по себи, као што ништа у животу није добијао на поклон. Био је убеђен да се за бољи живот треба борити и бити спреман на жртве.

И тако, у непосредној близини Штааловог штаба, на дometу лaких Штаалових топова, припреман је пропагандни антифашистички материјал, на стотине билтена, летака, и других материјала, које су састављали чланови штаба одреда.

Милићева мајка Станица, припремала је храну за људе из пропагандног одељења и за многобројне курире који су непрекидно долазили и одлазили. Цела ова кућа и сви њени чланови били су анга-

жовани и дању и ноћу у служби устанка. Нико од њих није мислио на умор, нити на опасност која им је претила услед близине окупатора.

Тих дана Винча је постала једна од најважнијих тачака на територији одреда, одакле се руководило оружаном борбом и политичком делатношћу. Командант одреда Милан Благојевић довео је и своју породницу из Наталинаца у Винчу. Он већ годинама није био дуже заједно са женом и кћерком. Винча је листом помагала ослободилачку борбу и у њој су се партизани могли осећати сигурним. Породици Милана Благојевића у Наталинцима претила је стална опасност од хапшења. Бранко Станковић из Винче упрегао је коње и отишао у Наталинце, натоварло оскудне Благојевићеве ствари и пребацио их у Винчу, у кућу Марка Станковића. Пратио га је један омладинац наоружан пиштољем.

Шумадијом су одјекивале партизанске песме, одржавани зборови на којима су ватрено говорили комесари, командири и обични борци. Атмосферу је испуњавао нови дух. ЈБуди су постајали весели. По селима се причало само о партизанима и њиховим подвизима. Те приче прерастале су у легенду.

ДУШАН ДУГАЛИЋ ДОЛАЗИ У ОДРЕД

Седмог августа пред подне у логор 2. и 4. чете, у шумарак више Јасенице у село Божурњу, стигао је један човек. Ушао је у логор лаганим кораком, једшш погледом обухватио присутне, поздравио их уобичајеним „здрво, другови“ и упитао за командира. Стао је пред њега и поздравио:

— Душан Дугалић, упућен под вашу команду из штаба одреда.

Дугалић се брзо спријатељио са борцима. Причао им је о свом животу пре рата, шта је радио као аквизитер неких издавачких кућа, а затим дојављваје из школе резервних официра у Сарајеву, из које је отпуштен без унапређења у официрски чин, јер су га сматрали „непоузданим елементом“.

Нарочито је освојио симпатије бораца причањем своје одисеје из априлског рата. Он је завршио школу резервних пешадијских официра, али су га у марту 1941. распоредшш у коњички дивизион Шумадијске дивизије. Иако није имао чин, поставили су га за командира вода, а командант дивизије му је обећао да ће му ускоро стићи наредба о унапређењу у чин потпоручника. Добио је официрску униформу, наоружање и опрему и тако постао коњаник, без обзира што му је тај род војске био мало познат. Када су Немци код Струмице запретили окружењем његове јединице, он се са својим водом пробио и прешао грчку границу. Грци су захтевали да Дугалић и његови људи положе оружје. То се Дугалићу није свидело, па су се једне ноћи вратили на југословенску територију. Лутали су данима избегавајући Немце. Уз пут су их нападали, вод се осипао. Негде код Ђаковице, док је спавао, украли су му коња. Наставио је пеалке до свог родног Драгоља. Од карабина и коњичких бомби није се одвајао. Неколко пута је морао да се оружјем брани од нападача којима су желели да му отму оружје и униформу, а вероватно би му одузели и живот.

Истога дана чета је одржала збор у селу Божурњи. Говорио је комесар 2. чете Никола Николић Грк, говорио је, по обичају, лагано, монотono, као да чита научену лекцију. Позивао је људе у борбу против Немаца. Комесаров говор био је неубедљив. Неко од присутних добацио је да је беемислица борити се против Немаца који имају тенкове и топове. На степениште општинске зграде скочио је Дугалић и почео да говори. Свој кратки коњлчки карабин, који је донео из Грчке, о чему је причао са гордошћу, држао је високо. Викнуо је својим одсечним гласом: „Људи, видите ли ову пушку, она може да убије Немца“. — А онда наставио — „Ми немамо чега да се бојимо. Ово је наша родна грудa, познајемо сваки педаљ ове земље. Немци су туђини. Ако се сви дигнемо против њих, можемо их рукама задавити. Тенкови им ништа неће помоћи. Бивша војска је брзо капитулирала не због тога што је била малобројна и слабо наоружана, већ што је слабо вођена.“

Дугалићева речитост оставила је на сељаке снажан утисак. Ни они који су били неповерљиви према партизанима нису се усуђивали да му противурече. Од тада је Дугалић постао запажен у чети. Скоро редовно је иступао на зборовима, а његову паролу: „Видите ову пушку, она може да убије Немца“ — борци су често понављали како у шали тако и у озбиљним разговорима са људима.

Када је Друга чета кренула из Божурње, њој се придружила група омладинаца коју је повео скојевац Ђура Јовановић, матурант из Божурње.

СУКОБ СА НЕМЦИМА У ТРНАВИ

У Божурњи су се 2. и 4. чета раздвојиле и отишле на самосталне задатке. Штаб одреда је планирао да се његове јединице једновременно појављују на више места ради одржавања зборовa и објашњавања народу циљева народноослободилачке борбе а истовремено да јачају приливом нових бораца. На овај начин се желело постићи и брже прикупљање оружја кога је према проценама било још доста у народу. Тако је 1. чети било наређено да из Донје Јасенице крене у село Љубичевац и друга села на североисточним падинама планине Рудника; 2. чета је добила задатак да крене у села Горње Јасенице; 3. чета је остала на простору око Букуље и Венчаца а 4. чета је добила задатак да остане на простору између Тополе, Наталинаца и Чумића.

Командир 4. чете је повео чету из Божурње према Овсишту са намером да у северном делу села прикупи оружје од неких људи који су га према расположивим информацијама крили, а затим да пређе у Горњу Трnavу на преноћиште.

Истога дана поподне Крајскокомандатура из Крагујевца упутила је у Тополу два своја подофицира, наредника Крауса и поднаредника Гумперта, да обаве неке послове око снабдевања трупа. Ову двојицу је возио каплар Геринг у малом луксузном опелу. Гојазни позадинци нису се много интересовали за ситуацију. Слушали су да Шумадијом крстаре неке побуњеничке групе, али то им се чинило сувише далеким. Између Тополе и Крагујевца су сваког дана саобраћала немачка

возила без икаквих незгода. Зато су и они, припремајући се за пут, највише мислили како да организују на Опленцу добар ручак и да се напију чувеног вина.

Када се немачки опел у коме су подофицири због врућине дремуцкали (око 15 часова) почео спуштати са Светиње према Ракичевици, 4. чета била се приближила комуникацији. Требало је, по обичају, извидети и једну и другу страну пута, поставити обезбеђење и брзо прећи на другу страну. И овог пута, као и обично јер је то желео, челну патролу чете предводио је Михаило Грујић из Овсишта који је добро познавао овај терен. Он је сишао на комуникацију и осматрао. Пут се видео све до Тополе и био је чист. Према Светињи могућности осматрања биле су слабе, али је он ипак дао знак да отпочне са пребацивањем преко комуникације, а патролу је оријентисао према Светињи да заштити прелаз са те стране. Грујићева патрола се била одмакла од места прелаза за око двеста метара када се изненадно чуо врло слаб шум мотора. Сва тројица су скоро у истом тренутку на своје велико изненађење, угледали мали сиви аутомобил, који је избио иза олуке јурећи асфалтним путем према њима. Био је удаљен нешто више од сто метара. Возач кола угледао је на путу наоружане људе и нагло притиснуо кочницу, тако да су наредник и поднаредник полетели са задњег седишта.

— Комунисти! — викнуо је шофер.

Његови сапутници, пренути из сна, нису одмах схватили ситуацију. Буљили су сањивим очима кроз прозоре аутомобила.

Грујића је збуњеност држала само неколико секунди. Чим је спазио да су у аутомобилу Немци, знао је шта треба да учини. Нанишанио је на возача и опалио. Каплар Геринг је крикнуо, испустио волан и кочницу и скљокао се на седиште. Кола су лагано склизнула у јарак. Наредник Краус је нагло искочио из кола и из револвера опалио на Грујића неколико метака, а затим се муњевитом брзином сјурио у кукуруз испод пута. Скинуо је чизме како би лакше могао да бежи. Јурно је према Тополи. Уз пут је бацио са себе и остале делове униформе. У Тополу је стигао тек после два сата. Имао је на себи само кошуљу и панталоне. Гојазни поднаредник Гумперт, скотрљао се у јарак. Чекао је ту даљу одлуку судбине. Грујић, са своја два друга, притрчао му је и одузео пиштољ. Уплашени Немац уопште се није опирао. У међувремену на место борбе стигли су командир и комесар чете са групом бораца. Поднаредника Гумперт-а чета је повела са собом, а са убијеног каплара скинуто је оружје. Кола су остала у јарку. Нико се није сетио у журби да их запали.

После овог изненадног сукоба, командир и комесар 4. чете одустају од одласка у Трnavу и воде чету у Влакчу како би били ближе планини Руднику.

Када је наредник Краус стигао у Тополу и испричао шта се догодило, Немци су наредили својим јединицама узбуну. Ово је био, за свега неколико дана, други случај напада на припаднике немачких оружаних снага на територији 714. дивизије. Без обзира што нападнуто људство није припадало његовој дивизији, Штала је догађај

" Догађај реално приказан у извештају Фелдкомандатуре из Панчева за август 1941. (док. бр. 5. К. 44-Х. Војноисторијски институт ЈНА).

узнемирио и заинтересовао. Позвао је наредника Крауса и лично га саслушао, упознавши се тако са детаљима догађаја. После овога Штал је издао наређење капетану Конопацком да изврши увиђај и поднесе исцрпан извештај. Оштро му је замерио што слабо контролише територију среза и што нема никакав увид у кретање побуњеника. Конопацком су генералови прекори тешко пали. Скупио је вод своје фелджандармерије и у једном камиону са два мотоцикла са приколицама и једним путничким аутомобилом отишао на место где се одиграо сукоб. Нашли су ауто и мртвог каплара, али поднаредника нигде није било. Претражили су целу околину. Већ се и ноћ приближавала. Конопацки није смео да се врати пред Штала са непотпуним извештајем. Зато се решио на један опасан подухват. Са још једним подофициром и возачем кренуо је у Крагујевац да се консултује са крајскомандантом коме је иначе био подчињен. Остало људство је вратио у Тополу. И у Крагујевцу Конопацки није ништа сазнао о насталом поднареднику. Сутрадан ујутру, на повратку у Тополу, Конопацки је свраћао у Чумић и распитивао се код сељака, а онда се упутио у Горњу Трnavу и стигао око 9 часова пред сеоску кафану где је затекао групу сељака. Конопацки није ни сањао у какав сос је увалио себе и осталу двојицу. Недалеко од кафане налазила се 1. чета Првог шумадијског одреда. На путу за Шењ и Љубичевац, чета је стигла из Жабара, где је преноћила, у Горњу Трnavу рано ујутру осмог августа. Командир и комесар чете одлучили су на сопствену иницијативу да се задрже у Трnavи, спале општинску архиву и одрже збор. Како је био радни дан, у дворишту, општинске зграде скупио се мањи број људи. Како је већ то било уобичајено, архива је изнесена пред зграду и спаљена у присуству окупљених сељака. Док је пожутела хартија догоревала, комесар чете Трифун Петровић Макса говорио је сељацима о политичкој ситуацији и циљевима народноослободилачке борбе. По завршеном збору сељаци су отишли у кафану а чета се одмарала у воћњаку недалеко од кафане. Ускоро се пред кафаном зауставио аутомобил иза кога се дизао облак прашине. Када су из аутомобила изашла три Немца настало је опште запрепашћење. Командир и комесар били су у недоумици шта да предузму. Немци су били удаљени свега нешто више од двестотине метара. Пали су разни предлози. Једни су говорили да је то сигурно претходница неке веће немачке јединице и њихов је предлог био да се што пре напусти Трnава. Овај предлог су подржавали и сељаци који су се нашли у воћњаку. Молили су командира да се не упушта у борбу, да Немци не би запалили село. Мањи број бораца је предлагао да се нападне Немци. Командир чете Воја Станојловић је решио ову неизвесност, али на начин који је за њега био фаталан. Скочио је, подигао пушку високо и довикнуо борцима: „За мном“. Потрчао је према кафани. За њим је одмах потрчао Милорад Маринковић, Лида, ђак гимназије из Аранђеловца. Остали су се мало колебали, тројица су побегла, а остали су кренули према кафани без нарочитог реда. Пуцали су из пушака. Претила је опасност да побију недужне сељаке који су се налазили пред кафаном. Немачки капетан Конопацки, и поред тога што је био изненађен, реаговао је врло брзо. Наредио је својим пратиоцима да уђу у кафану и заузму заклоне. Испалио је неколико метака из пиштоља на командира Воју и Лиду

који су му били најближи, натерао их да легну а затим и сам утрчао у кафану. Воја је скочио и с бомбом у руци јурнуо према кафани, намеравајући да кроз прозор убади бомбу. Лида га је пратио у стопу. За њима је трчао један селџак чија је кућа била у непосредној близини кафе и преклињао их да не бацају бомбу у кафану „јер ће побити и наше људе а Немци ће запалити село". Воја се није на то обазирао. Већ је био на таквом одстојању од кафе да је могао да бади бомбу. У моменту када је хтео да је активира ударцем у кундак пушке, са кафанског прозора одјекнуо је рафал аутомата.⁹¹ Поднаредник из пратње Конопацког предухитрио је Воју. Сручио му је део шаржер у груди. Пао је испод прозора кафе стежући у шади одшрафљену „крагујевку". У истом моменту планула је Лидина пушка и немачки поднаредник је пао мртав. Конопацки је искористио тај моменат и искочио кроз други прозор у двориште кафе, а затим је наставио да бежи. У суседном дворишту наишао је на једног коња, узјахао га без седла и галопом одјурио у Тополу. У кафани је остао само шофер. Кафану су борци чете већ били окружили и шофер се предао без борбе.

Прва чета је сахранила свог командира Војислава Станојловића на гробљу у Горњој Трнави и наставила пут према источним падинама Рудника. Команду над четом примио је командир 1. вода и истовремено заменик командира чете Драгослав Мартиновић, радник из Лазареваца и члан КП Југославије. Око подне истога дана, стигао је у Трnavу из Тополе потерни одред 714. дивизије — десет камиона пуних војника и већи број мотодикла. Вукли су и два топа. Претресли су село и саслушавали већи број сељака, а онда се вратили одакле су и дошли. За чудо, никога нису убили, нити ухапсили. Према казивању мештана спасао их је онај човек који је молио Воју да не бади бомбу у кафану.⁹² Сутрадан су 1. и 4. чета пустиле заробљене Немце, али без оружја и униформи.

Деветог августа 2. чета је спалила обновљену архиву у Доњој Шаторњи и Блазнави. Трећа чета је спалила архиву у Вукосавцима. Прва чета је провела тај дан у Љубичевцу. Имала је четну конференцију. У присуству комесара одреда расправљало се о морално — политичком стању у њеним редовима.

НАРЕДНИК ТРИПЛАК ЧУВА ЖАНДАРМСКУ ЧАСТ

Деветог августа 2. и 4. чета спалиле су општинске архиве у Горовичу и Божурњи, а затим су се исте вечери пребациле у рејон Страгара. Било им је наређено да нападну жандармеријску касарну. Одељење Немаца које је читавих двадесет дана било стационирано у Страгарима било се поново повукло у Тополу. Није било јасно да ли је

⁹¹ Фелдкомандатура бр. 816 у свом радио-граму од 8. августа упућеном Вишој команди (док. бр. 6, Ф. 1, к. 44-Х) извештава о оба ова догађаја а затим и писмено (док. бр. 5, к. 44-Х). У писменом извештају наводе се детаљи и посебно истиче залагаше неког сељака из Трнавe који је одвратио партизане да не баце бомбе у кафану, чиме је спасао живот немачком официру и војнику.

У извештају штаба првог шумадијског одреда Главном штабу за Србију (*Зборник докумената* VII књига 2, стр. 110) наводи се исти датум.

генерал Штал сматрао да је осамнаест жандарма са Трећем Рајху приврженим Триплаком на челу довољна снага да штити његове интересе у Страгарима. Или је желео да своје људство држи прикупљено. Користећи се овом ситуацијом, командант одреда је наредио да се жандарми одмах ликвидирају, премда је раније намеравао да нападне и Немце.

Друга и 4. чета су пред вече 10. августа упале у Страгаре изненадно. Једну патролу жандарма су ухватиле и разоружале, а затим брзо окружиле станицу. Изненађена и преплашена, остала четири жандарма су се предала не опаливши ни метак. Наредник Франц Триплак налазио се у свом стану. Имао је пушку и револвер. Чим је приметио партизана, отворио је ватру с прозора. Али је тај отпор био кратак. Рафал пушкомитраљесца Милете скратио је живот ревносног наредника. У овој акцији је заплењено осам пушака, један пушкомитраљез, два сандука бомби и око четири хиљаде пушчаних метака.

Док су се водиле борбе око жандармеријске станице у варошици, одељење жандарма које је чувало барутану, удаљену од варошице око два километра, није се усудило да напусти објекат и притекне колегама у помоћ. Командир овог одељења је сматрао да је његов задатак да чува поверени му објекат — барутне магацине. Није се усудио ни да упути патролу. Распорио је људство за одбрану и чекао. Свуда око барутане била је шума. Већ се спуштала ноћ, ведро и светла. Нареднику се чинило да га из сенке дрвећа вреба смрт.

Када је следећег јутра чуо да му је колега Триплак погинуо, а остали жандарми разоружани, командира страже код барутане ухватила је паника. Он и његови стражари ноћима су били на ногама, на борбеним местима, непрекидно зурећи у мрак. Сенке дрвећа су поигравале на ветру. Жандармима су се причињавале као авети.

Једне ноћи десило се оно чега су се бојали. Остаци Рачанске и Паланачке чете Другог шумадијског одреда — њих 20 укупно, враћајући се у свој крај са Рудника где су се били склонили после немачке операције „чишћења“ у лепеничком крају, одлучили су да нападну барутану у Страгарима. Одлуку су донели када су сазнали да је жандармеријска станица у Страгарима разоружана, а њен командир убијен. Лепеничани су кренули на барутану, уз галаму и пуцњаву. Било их је мало па су желели да застраше жандарме. У томе су успели. Већ исцрпљени страхом жандарми су побегли. Оставили су десетак пушака, велике количине муниције и другу опрему.

ДАНКЕЛМАНОВА ОПЕРАЦИЈА ЧИШЋЕЊА КОСМАЈА

Без обзира што је крајем јула постало очигледно да је народни устанак захватио целу Србију, немачке окупационе власти у Београду па и сам Данкелман, били су и даље убеђени да је Космај центар побуне и да се отуда руководи оружаном борбом. Са оваквим убеђењем генерал Данкелман молио је свог претпостављеног, команданта немачких трупа Југоисток фелдмаршала Листа да му пружи помоћ за уништење центра побуне у Србији. При томе је имао у виду Космај. Лист је ставио Данкелману на располагање једну моторизовану дивизију која се из Грчке враћала у Немачку, али на свега неколико

дана. Данкелманов оперативни штаб израдио је план ове операције чишћења, којом се предвиђало потпуно окружење Космаја и то дуплим стрељачким стројем и са растојањем међу војницима од свега десетак метара. За овако замишљену операцију било је потребно око 16 000 војника. Толико је и ангажовано, укључујући и око 600 Љотићевих добровољаца.

Операција чишћења почела је насилним извиђањем које је извела мешовита група агената Специјалне полиције и Гестапоа из Београда са Драгим Јовановићем на челу. Трећег августа ова група се изненада сукобила у Стојнику са четом Космајаца. Немци и агенти су побегли остављајући део опреме. Данкелману је стигао извештај да се на Космају налазе јаке снаге комунистичких побуњеника. Шестог августа Немци су оперативно развили своје трупе на кружној основици око Космаја и блокирали све путеве.

Ноћу између 7. и 8. августа Немци су развили своје трупе у борбени поредак, формирајући два густа и непрекидна стрељачка строја око целог Космаја. Ангажовали су и артиљерију. Напад је отпочео пред вече 8. августа. План Немаца био је да до пада мрака потисну партизане према врху Космаја и тако сузе обруч, да их ту блокирају и држе у блокади до сванућа, а затим униште.

Штаб Космајског одреда није знао за намере Немаца. Његове чете су у то време дејствовале по сопственом плану. Подељене у мале групе, оне су се кретале по селима око Космаја спречавајући сељаке да предају реквизицију у житу и месу, како је то био наредио Милан Аћимовић. У Младеновцу је био оформљен сабирни центар за жито и стоку, а Аћимовић је претио суровим казнама за неизвршење обавеза. Преплашени људи, су били спремни да плате данак у житу и месу и заштите чељад. Тако је било почело предавање жита у знатним количинама. Штаб Космајског партизанског одреда одлучио је да осујети овај план окупатора и његових помагача.

Када је командир Младеновачке чете капетан Милан Милосављевић Жућа приметио, 8. септембра ујутро, присуство великог броја немачких војних возила на комуникацији Топола — Младеновац — Ђуринци, закључио је да Немци нешто припремају па је одлучио да чету што пре повуче на Космај. Сматрао је да ће се у шуми лакше снаћи у случају неке опасности. Бранко Крсмановић, члан Главног штаба за Србију, који се налазио у том моменту са Младеновачком четом, сложио се са командиром. Тако су Младеновчани — било их је 27 — сами ушли у немачки обруч. Реално је претпоставити да су их Немци видели, али их нису ометали, јер је, заправо, то и била њихова жеља.

Када су Немци увече 8. августа образовали чврст обруч око врха Космаја, у њему се нашло свега 27. партизана. Храбри и вешти командир Жућа и искусни Бранко Крсмановић Шпанац, покушали су више пута и на разним местима да пробију немачки обруч у току ноћи између 8. и 9. августа. Целе ноћи је вођена жестока борба. Непрекидно су штектали многобројни митраљеви, грувале ручне бомбе и минобацачке мине. Небо су парале светлеће ракете. Четрнаест бо-

" Немачки план реконструисан према извештају штаба космајског одреда (Зборник докумената, НОР Т 1).

рада на челу са Бранком Крсмановићем је у току ноћи успело да се пробије из обруча. У обручу је остало тринаест бораца предвођени капетаном Милосављевићем Жућом. Продужили су да се боре њих тринаест против неколико хиљада непријатељских војника. Командир чете, капетан Милан Милосављевић Жућа борио се херојски. Од погинулог друга преузео је пушкомитралез. Гађао је прецизно, кратким рафалима. Неколико десетина немачких војника-победилаца на многим бојиштима Европе, оставило је животе на врху Космаја, покошени Жућиним митраљезом. Надмоћнији непријатељ, користећи минобацаче и артиљерију, сломио је отпор храбрих бранилаца и то тек пред вече девог августа. Погинули су херојском смрћу капетан Жућа и још једанаест бораца Космајског одреда.⁴ Нико се није предао. Један од тринаесторице је преживео на веома чудан начин. Са свега два-три метка у пушци лежао је иза једног грма. Њему се приближио Немац са упереном пушком. Били су удаљени један од другог само неколико корака. Гледали су се лицем у лице. Обојица су осетили присуство блиске смрти. Више није било значајно ко ће пре да опали. Немац је скинуо прст са обарача и ставио га на уста. Партизан је схватио. Споразумели су се да живе.

После пробоја из обруча Бранко Крсмановић и још три борца упутили су се према Букуљи. Код Велике Иванче, кад су се најмање надали, упали су у заседу коју су им приредили Пећанчеви четници. Четници су мучки убили прекаљеног револуционара Бранка Крсмановића, јунака са Хароме и других бојгапта Шпаније.

Борбу космајских јунака пратио је народ Шумадије. Нада се мешала са страхом. Цео дан и ноћ крљало је на Космају. Ноћу су се видели блесци експлозије мина и артиљеријских граната и безброј разнобојних сигналних ракета, као на ватрометима који се приређују уочи празника. Било је очегледно да је борцима на Космају тешко, да се тамо гине, али им се није могло помоћи. Нису им могли много помоћи ни сви партизански борци колико их је тада било у Шумадији.

НАПАД НА РУДНИК УГЉА У МИСАЧИ

Једанаестог августа увече 1. и 3. чета нападе су рудник угља у Мисачи. Партизани су се изненада појавили и разоружали три жандарма који су били на обезбеђивању, а једна немачка патрола, која је дошла из Венчана, побегла је не покушавајући да пружи отпор. Чете су порушиле сва постројења у руднику, затим су сакупљени радници и службеници, одржан им је говор и речено им је да напусте посао и не предузимају оправку постројења, јер ће се то сматрати противнародном делатношћу. Обе чете су те ноћи остале у Мисачи. Командирима чета било је познато да су претходног дана Немци стигли у Вреоце и Јунковац, а није било обавештења да су се повукли. Партизани су

⁴ У извештају штаба Космајског одреда (раније наведени докуменат) стоји да је на Космају тада погинуло 150 немачких војника и л>отићевада, а да је сам капетан Жућа са својим пушкомитраљезом убио преко 50, што је тешко вероватно. Ако је било тако, онда Милосављевића треба сматрати једним од најистакнутијих народних хероја НОР-а.

се задржали у Мисачи, вероватно желећи да провере реаговање Немаца. Према Аранђеловцу и Вреоцима послали су по једну јачу патролу. У Вреоцима и Барошевцу логоровала је цела 9. чета 734. немачког пука 704. дивизије. Требало је да изводи ноћну вежбу, и то после пола ноћи. Али, када се зачуло пушкарање у Мисачи, командир чете је променио одлуку и кренуо раније преко Пркосаве за Мисачу. Уз пут је одпатроле која сераније налазила у Мисачи добио обавештење о нападу партизана. Одлучио је да нападне партизана у Мисачи.

На око 8. километара западно од Мисаче, на брду Медведњаку, Немци су се сукобили са патролом 1. чете. Партизани су били наоружани само пушкама, опалили су некотико метака и повукли се. Немци су пуцали још читавих петнаест минута из неколико митраљеза. Ова паљба је разбудила Трећу чету и она је запосела брдо Кљештевицу изнад Мисаче, а 1. чета се повукла на повољнији положај према селу Буковику. Немачки предњи делови избили су око пола ноћи пред Кљештевицу. Ту су били дочекани организованом ватром. Борба се водила читав сат, а затим су се обе стране повукле. Трећа чета није имала губитака.⁹⁵ Пред зору 12. августа 1. чета је упала у железничку станицу у Буковику и порушила постројења. Том приликом запленила је две пушке. Трећа чета је упала у село Барошевац, спалила општинску архиву и уништила телефонску централу у пошти.

РАЂА СЕ НАРОДНА РЕВОЛУЦИОНАРНА ВЛАСТ

За месец дана постојања, Први шумадијски одред је знатно ојачао. Чете су имале 40 до 50 бораца. Свака од њих имала је по један до три пушкомитраљеза. У сукобима са жандармима и Немцима стекле су и борбено искуство. Борци су научили да рукују оружјем и рационално користе муницију. Најзад, штаб одреда је закључио да је време да отпочну веће акције против Немаца. Командант одреда је био обазрив и није желео одмах да се упушта у борбу са Немцима док борци и старешине не стекну још више искуства. Желео је да са већом сигурношћу обезбеди успех. На терену је ситуација била врло повољна. Народ је радо примао партизана и радовао се сваком њиховом подвигу.

На многобројним митинзима и зборовима народ се упознао са партизанима, са циљевима њихове борбе и масовно је прихватао ту борбу. Окупаторска власт **Еан** већих места престала је да постоји. Општине су биле затворене. Слабо се ко усуђивао да се прихвати било какве функције у служби окупатора. Поште у малим местима нису радиле. Прекинут је железнички саобраћај између Аранђеловца и Младеновца и између Аранђеловца и Лајковца. Жандарми се више нису усуђивали да се стално населе у бивше станице. Само су из Тополе и Аранђеловца предузимали патролирање, и то јачим снагама. Задаци које је штаб одреда поставио били су извршени у потпуности.

⁹⁵ У дневнику 704. немачке дивизије описана је ова борба (Архив Војно-историјског института, док. бр. 7, Ф.1, К-44-Х).

Све ово је омогућавало да се прошире дејства у циљу директног угрожавања окупаторске власти. Требало је паралисати саобраћај између гарнизона и отпочети блокаду гарнизона.

Дванаестог августа штаб одреда је одржао у Брезовцу састанак са члановима Окружног повереништва Партије, где се дискутовало о потреби стварања органа власти по селима.

Констатовано је да су општинске управе у селима у целој зони у којој Први шумадијски одред изводи борбена дејства ликвидирани и да су се органи Аћимовићеве администрације једино задржали у среским местима. Ликвидирана је већина жандармеријских станица. Само мањи број је обновљен (Наталинци, Даросава). Покушај да се обнове неке општинске управе у селима близу немачких гарнизона такође су пропали. Заправо, поново су спаљене новоустројене општинске књиге. Престао је и утицај среских колаборационистичких власти. У оваквој ситуацији наметнула се прека потреба стварања народне власти, на место органа бивше државе које је окупатор упрегао у своја кола. Постојала је и директива ЦК КПЈ о потреби стварања органа власти, па се полемисало како ову директиву спровести у пракси. Првенствено се поставило питање кадрова, а и начина функционисања народне власти. У селима и градовима постојали су повереници народноослободилачких фондова, а у градовима још и одбори ових фондова. Чланови одбора су живели илегално, али су зато повереници у селима били легализовани. Они су се првенствено бавили прикупљањем хране и разне опреме за потребе јединица, али су решавали и поједина питања из домена цивилне управе. Заправо, ово им је наметала пракса. Међу људима су настајали спорови које је неко морао да реши. Безвлашће нису желели ни сами сељаци, без обзира што их је свака власт обавезивала материјалним издацима. Станислав Сремчевић и Мика Милосављевић изнели су податке да су у 34 општине сеоског типа, од 57 колико их је укупно било, на територији коју је покривало окружно повереништво Партије за округ Аранђеловац, односно на којој је дејствовао одред, сазрели услови за формирање народноослободилачких одбора. Сремчевић је предложио и председнике одбора у општинама и чланове Народноослободилачког одбора за срез Аранђеловац.

Чланови штаба одреда, у првом реду Милан Благојевић и Недељко Жакула, изразили су извесну резерву према Сремчевићевом предлогу. С обзиром да је био по струци правник, Жакула је сматрао да органе власти уопште, поготово народнореволуционарне, треба бирати одговарајућим поступком, првенствено гласањем, или акламацијом на јавним скуповима. Жакула је заступао мишљење да ово питање треба решавати опрезно и поступно. Благојевић је указивао на опасност од компромитације органа народне власти ако се они брзо плетом изаберу. Сремчевић је бранио свој став потребом коју намеће пракса, а и чињеницом да је Крагујевачки Окружни комитет већ почео да формира народноослободилачке одборе, а на основу избора чланова на јавним скуповима. На крају је преовладало мишљење да се још више прошире и учврсте одбори народноослободилачких фондова који би обављали и неке функције органа народне власти, а да чланови Окружног повереништва Партије наставе припреме за формирање народноослободилачких одбора. Заправо усвојена је политич-

ка оријентација да одбори народноослободилачких фондова прерастају у народноослободилачке одборе, до чега је касније и дошло. Користећи се искуством из грађанског рата у Шпанији, Благојевић је предложио да се у општинама сеоског типа формирају сеоске страже које би имале задатак да организују осматрање и јављање у случају појаве непријатеља, да контролишу појаву непознатих лица, а и да обезбеде рад народне власти. Благојевић је сматрао да прво треба одредити командире стража који би били наоружани, а они би одређивали као осматраче и стражаре ненаоружана лица. Касније би командирима стража била прикључена још 2—3 наоружана лица. Овај предлог је усвојен.⁹⁸ Сеоским стражама је дато у задатак да спречавају одношење животних намирница из села било с циљем трговине, или на захтев Аћимовићеве администрације, односно окупатора. Већ у другој половини августа у неким селима Шумадије сеоске страже су почеле да функционису.

На овом састанку је разматрано и питање исхране јединице.

У снабдевању чета топлотом храном већ су се појавиле извесне тешкоће. У већем броју села (Винча, Бања, Липовац, Копљари, Трешњевида, Жабари, Даросава и неким другим) народ је доносио топлу храну (кувана јела) у довољним количинама. У друга села, из којих је био мањи број бораца (Трнава, Влакча, Пласковац, Маслошево), упућиване су патроле да прикупљају храну као добровољни прилог. Ово је борцима тешко падало, па су нерадо тражили храну. Било је случајева да су неке чете имале дневно само по један оброк, и то оскудан. Тако је, на пример, Друга чета једног дана у Горњој Трнави остала цео дан без хране, јер нико од старешина није хтео да иде у прикупљање. Кад су продужили марш на Чумићу, наишли су крај пута на зреле купине. Борци су се распоредили и почели халапљиво да их беру и једу. Једна стара жена посматрала их је из винограда. Кад је Дугалић спазио старицу, стао је да виче на њу: „Што гледаш како српска војска једе купине, уместо да јој хлеба донесеш!"

Преплашена жена је отрчала кући и донела велики хлеб и лонац сира.

Када се о овоме причало у штабу одреда, било је и смеха, али и озбиљних замерки постојећој пракси. Милан Благојевић је заузео став да се исхрана јединица не може да заскива на „прошњи" под којом је подразумевано и сакупљање хране на бази добровољних прилога. Заступао је гледиште да исхрана сваке војске мора да буде организована и да не сме да зависи од нечије добре воље. И ову своју тезу поткрепио је примерима из рата у Шпанији. Одлучено је да се убудуће исхрана јединица првенствено организује преко одбора народноослободилачких фондова, односно повереника ових фондова тамо где одбори не постоје. Командирима чета је наређено да правовремено упућују своје четне економе, а по потреби и са пратњом, у села где се одреди припремање obroка. Економом чете је имао задатак да ступи у везу са члановима одбора и организује припрему хране за одређен број људи у одређено

•• Село Винча у опленачком срезу било је једно од првих села у Шумадији у коме је организована сеоска стража од три наоружана партизана. Ово је решено око 20. августа из разлога што се Винча граничи са Тополом у којој се налазио немачки гарнизон.

време. Штаб одреда је инеистирао да бар један дневни оброк буде топао. Тако су први органи народне власти у Шумадији имали задатак да се старају о исхрани партизанских јединица у првом реду, али је било и других задатака: прикупљање војне опреме, одеће и обуће, упућивање у одред нових бораца, решавање спорова међу становницима.

БОРБА НА СВЕТИЊИ

После састанка у Брезовцу командант одреда Милан Благојевић и заменик комесара Душан Петровић упутили су се у Винчу где је била заказана конференција са 2. и 4. четом. Благојевић је преко обавештајних канала сазнао да између Тополе и Крагујевца често саобраћају два камиона са немачким војницима. Одлучио је да их нападне из заседе. За извршење овог задатка одређене су 2. и 4. чета. С обзиром на важност предстојећег задатка било је неопходно да се обави разговор са стареишнама и борцима и укаже како треба организовати заседу на моторна возила.

Предвече 12. августа у шумарку званом Голубица окупили су се борци обе чете. На омањем пропланку поседали су на траву и образовали круг око Благојевића и Шанета. Благојевић је објашњавао борцима како се асфалтним путем, крећу камиони са војшгцима, на којим одстојањима, којом брзином, како у њима седе војници и како треба отворити ватру. Није располагао никаквим наставним помагалима, служио се само речима и рукама, али је био сугестиван и убедљив. На борце је оставио највећи утисак и улио им самопоуздање када је објашњавао како војници седе у камионима, како се користе два положаја — или седе на бочним клупама окренути лицем једни другима, или на попречно постављеним клупама када сви гледају напред. У првом случају сви ће бити окренути леђима заседи, а у другом могу да осматарају заседу само петином једног ока, ово упоређивање је изазвало смех. У таквим околностима, ако се ватра отвори са малог одстојања и ако се дејством пушкомитраљеза одмах заустави возило, нападнути непријатељ, без обзира колико је храбар и вешт, нема шансе да пружи озбиљнији отпор. Благојевић је указао да све то ипак није тако једноставно, да су могући разни обрти, те да је неопходно дејствовати брзо и прецизно. Шане је информисао борце о политичкој ситуацији у свету и земљи и указао на проблеме унутрашњег живота и рада јединица. Тако је извршена војно-политичка припрема за један од првих организованих напада на релативно јаке немачке снаге. Заправо, Благојевић није располагао подацима о броју немачких војника. На крају је рекао борцима да ће и он са Шанетом учествовати у заседи, што их је обрадовало, а «арочито борце 4. чете који су учествовали у заседи на Винчи и видели са каквом вештином Благојевић организује заседу.

Истог дана увече, 2. и 4. чета кренуле су преко Пласковца и Маслошева у село Вlachку. Благојевић је предвидео да се у Вlachки чете одморе, а у зору да се распореде у заседу. Командирима је наредио да у току ноћи пронађу место за заседу. За старешину заседе одредио је командира 4. чете Благојчета. После два часа маршевања чете су ста-

гле на источну ивицу Влакче. Од међународног пута Берлин — Београд — Крагујевац — Солун делило их је само неколико стотина метара. Борци су се распоредили око пластова сона и, заморени маршем, брзо заспали. Командири и хомесари ниеу сгтавали. Онл су били сувише узбуђени да би се могли мирно одморити. Требало је сачекати немачке камионе и укиштити их. Било је нгопходно свестрано размислити о сваком детаљу и сачувати хладнокрвност, дејствовати смишљено, а то није било једноставно. Користећи се месечиномл, кренули су да траже место за заседу. Више од два часа су извиђали ттут између Светиње и Чумића. Коначно су се зауставилл у шумарку на јужним пади-нама Светиње на месту званом Кремењача. Ово место им се учикило најпогоднијим — пут је ту правио окуку па је било погодко отворити изненадну ватру; шума је обезбеђивала скривен распоред, а кроз њу се могло лако и одступити. На крају је одређено место прикупљања људи по завршеној акпији. По Благојевићевом наређењу, чете је требало, по завршеној акцији прикуггитм у селу Винчи код трла Милоша Николића, где су били погоднм услови за одмор и исхрану.

Још се није сасвим разданило, а људство се већ нашло на месту заседе. Чете су распоређене на међусобном одстојашу од око 30 метара. Предггостављало се да ће се немачки камион кретати на таквом одстојању. Целокутно људство је распоређено јужно од пута, на свега десетак метара од коловоза, позадм је била шума која се стрмо сгтуштала према дубоком потоку. Пушкомитраљези су постављени на крилима чета. Милета Николић је био на левом крилу 2. чете и имао је задатак да први отвори ватру у случају наиласка Немаца од Крагујевца, а Бора Нешковић са Душаном Дугалићем на десном крилу 4. чете, имао је задатак да лрви отвори ватру ако Немци наиђу од Тогтоле. Дугалић је молио Бору да му допусти да рукује пушкомитраљезом. Позивао се на своје борбено иекуство из априлског рата. Он је, заправо, и раније молио комакдира чете да му додели пушкомитраљез. Али у чети је био само један, па је тако постао помоћник Бори Нешковићу. Бора се опирао, али је попустио и дао му оружје без знања командафа чете. Северно од пута налазила су се по два борца из сваке чете. Једни су осматрали пут према Крагујевцу, а други према Тополи. Рl једни и други су ЈшалЈг одличну прегледност «а даљиии од више километара у сваку страну.

После свих ових предузетих мера остало је само да се чека долазак Немаца. Време је пролазило. Сунце је већ високо одокочило. Свуда је царовала тlшжна. Борци св бшш узбуђеии. Требало се срести лицем у лице на свега неколико метара са освајачима Европе, пуцати у њих и уништити их. Борци су међусобно тихо шапутали. Студент ликовне уметности Душан Аврамовић расправљао је са комесаром 4. чете Жиком Томићем о филозофији рата. Мало даље лежали су Душан Дугалић који је недавно стуггио у 4. чету и шеснаестогодњи оmlадинац Милован Живановић Микан, ђак из Винче. Милован је нервозно вaдио шаржере са муницијом и слагао их у своју капу.

— Шта то радиш, младићу? — ггитао га је Дугалић смешећи се.

— Спремам муницију за борбу.

— Шта ће ти толика муниција, нећеш овде да лежиш данима као твој отац на Кајмакчалаку!

Око осам часова извиђачи су најавили да два немачка камиона долазе од Тополе. Кретали су се на одстојању од око педесет метара. Командџи су издавали последња наређења. Дугалић, који је тог дана постао пушкомитраљезац 4. чете, имао је задатак да отвори ватру на први, а Милета Николић, пушкомитраљезац 2. чете, на други камион. Све је било спрелшо. Настао је тајад. Само су срца јаче ударала.

Није прошло много времена, а иза окуке су се појавили камиони са војницима. Немци су безбрижно седели на клупама у отвореној каросерији једни према другима, баш онако како је Благојевић објашњавао. Свеже струјање ваздуха услед брзе вожње, хладило је њихова гојазна тела. У гтвом кадшону седео је поред шофера поднаредник, а у другом Милер, наредник из Града, старешина конвоја. Већ неколико месеци Милер је сваког јутра одлазио из Тогhole у Крагујевац за следован>е хране. Са њима су ишли један лекар и један ветеринар који су прегледали месо и остале намирнице. Толола није имала кланиду, а ни пекару за снабдевање тако јаког гарнизона.

Дугалић је павукао обарач. Опалио је само један метак и оружје је отказало. Дугалић није имао никакво претходно искуство лз рукован>а пушкомитраљезом па није ни приметио да му је оружје отказало. У том моменту почео је да дејствује друпи ттЈЧИкомитраљез а и пушке па је он био уверен да његов пушкомитраљез дејствује. И даље је притискао обарач све док му Бора Нешховић кије прискочио у помоћ их гтокЈпао да отклони застој. Дугалић је био постиђен, довео је у незавидан положај себе, Бору и угрозио извршење задатка.

— Значи ја сам хрив што је први камион прошао, процедио је кроз зубе;

— Обојида смо криви, тешио га је Бора.

Заправо, кад је Дугалићев пушкомитраљез опалио само један метак, шофер првог немачког камиона нагло је повећао брзину и пројурио кроз заседу. Пушкомитраљез у Милетиним рукама послушно је заштектао. Кабина другог камиона била је изрешетана. По инерцији камион је ишао још неколико метара и зауставио се у средини заседе. Тела каредника Милера и његовог шофера била су изрешетана.

Мллетош пушкомитраљез је и даље дејсгвовао. И остали борци су гађали у камион. Прасак пушака губио се у негтрекидном рафалу пушколпгтраљеза.

Немачки војници ш-ису успели да употребе оружје. Ватра је трајала само неколико минута. Наређен је прекид паљбе.

Из заседе су искочили партизанм са >тлерен!ш пушкама и пошли према камиону. Напред је ишао Жика Томић, комесар 4. чете.

— Hende höh! Gever ablegen! (Руке увис, одложи оружје) — викали су неки на немачком. Ове речи су научили на обуци у Корущцу.

— Из камиона су се ломолила три пара руку.

— Силазите! — наређивао је комесар Жика на немачком.

Немци су почели да силазе са калшона. Лица су им била умрљана крвљу и изобличена од страха. Сви су били рањени, али лакше. Један теже рањен јечао је, тројица су били мртви.

— Hitler alles kaputt — убеђивао је Жика Немца. — Ми смо народна војска коју води Комунистичка партија, ми не мрзимо не-

мачки народ, али ћемо се свом силом борити против фашизма. Редите то својим друтовима. Бежите из наше земље, иначе ће она постати ваша гробница.

Немци су избежумљени гледали Жику.

— Jawohl! — одобравали су углас.

Бора Нешковић звани „Доктор“ скочио је на камион и додавао борцима оружје и опрему. На голгилу је сложено: четири пара немачких униформаша, шест пушака, два револвера, сандуци са муницијом и остала ситна опрема. Бора је пакуио и нека документа која су се односила на требовање хране. Наредено је Немцима да изнесу из камиона лфтве и рањене. Лекар, који је био лакше рањен, указивао је помоћ тешком рањенику.

— Ви ћете остати овде, ваши ће >брзо доћи по вас — саопштио је Бора Немцима.

— Разумем — одговорио је лекар који се сада осећао најстаријим и војнички поздравио.

Бора је запалио камион. Ватра се брзо распламсала и обухватила каросерију.

Омладинац Милован Живановић узео је једну немачку калу, умочио је у крв и написао испред запаљеног камиона на асфалту велико слово „В“.

— Шта то радиш? — питао га је Тошић.

— „Викторија“ — нека им буде — одговорио је Живановић и бацно окрвављену капу у пламен.

Партизани су се брзо удаљили. Мртви и рањени војници Трећег Рајха лежали св крај запаљеног камиона. Лекар је тупо гледао у пламен и слово „В“ које се блистало на сунцу.

Уништење камиона на Кремењачи и погибија наредника и два војника било је за генерала Штала ково непријатно изненађење. Није располагао ни једном јединицом која би се могла брзо употребити. Његов дивизијски потерни одред, по наређењу Данкелмана, био је алгажован у операцији чишћења око Космаја. Тек после два часа успео је да угути из Тополе један мањи одред, састављен од чете пешадије и батерије топова. Наредио је команданту пука у Крагујевцу да и он упути једну чету.

Око подне, на месту заседе слегло се преко две стотине немачких војника са топовима и минобацачима. Дуго су тухли шуму око каменолома Вучјак. Много је муниције >трошено, али узалуд. Партизани су, задовољни изведеном акцијом, ишли према Вршци.

Када су чете стигле на уговорено зборно место, командант одреда је извршио анализу борбе.

— То је први озбиљнији ударац по њушци те надмене солдатске. Убрзо ће да следи и други, трећи и још многи, док их све не истребимо — рекао је.

Ходао је испред постројених бораца. Очи су му пламсале борбеним жаром и задовољством. Озбиљко је замерио командиру 4. чете што није обратио већу пажњу при прегледу пушкомитраљеза. „За такве поступке кажњаваћу убудуће“ — рекао је.

Пушкомитраљесца 2. чете Милету Николића похвалио је, истичући његово добро познавање и одржавање оружја, хладнокрвност и

гтрецизно гађање. Бора Нешковић је прегрпео Јфиггику. Није се правдао. Благојевић, није сазнао да је пушкомитраљезом руковао Дугалић и то без знања командофа чете. Постулак са заробљеним Немцима командант је оценио позитивно. Директива је иначе била да се са заробљеним немачким војницима поступа коректно, како би они, враћајући се у своје јединице, објаснили ко су партизани и какви оу циљеви њихове борбе.

Сутрадан су људи радознало гледали немачке униформе и осталу опраму која је у тој акцији заплена. По селима среза опленачког и орашачког навелико се препричавало о акцији на Светињи. Причало се да је убијено двадесет Немаца и спаљена два камиона, оида четрдесет Немаца и пет камиона, док није изашло на сто мртвих Немаца и десет спаљених камиона. Људи су се радовали успеху своје војске.

У Тополи, међу немачким војшшима, владала је паника. Немци који су били заробљени и после пуштени препрлчавали су догађаје увеличавајући партизанаку снагу. Напад је на њих оставио снажан утисак. Причали су како их је напала нека јака јединица, веома чудног састава. Поред комуниста блло је жандарма, попова и ђака. Борци су, заправо, тако и изгледали. Студенти Жика Томић и Душан Аврамовић носили су велике браде. Они су, вероватно, личили на попове, Дугалић и Милета Николић имали су војничке униформе, металац Мирослав Ђурђевић Зека, био је обучен у жандармску укиформу, а о појасу му је висио жандармски ланад, којим су везиванм ухапшени. Неколико ђаха су носили школаке хапе, а Божа Кузмановић је имао црвену кошуљу. Он је за Немце вероватно био прави комуниста. Заробљени Нелсци од страха нису видели да је Зека „жандарм“ хода бос. Био је ногат и ниједне цокуле од заробљених жандарма нису ми одговарале. Сад је решен и тај проблем. Чизме наредника Милера који је по висини и тежини превазилазио Зеку потггуно су задовољавале.⁹⁷

ДВА ЕНГЛЕЗА СТУПАЈУ У ОДРЕД

Предвече једног августовског дана у Мисачи су се појавила два висока мршава војкика у униформама које иихо није познавао. На леђима су имали полупразне ранчеве. Били су без оружја. Сељаци су их гледали са подозрешем. Говорили су неким иеразумљоивш! језиком. Један човек који је у прошлом рату био у немачкххм заробљениигшу покушао је да се са њима стторазуме, али му то није успело. Чуо је од њих речи: bread, good u milk (хлеб, добар, млеко) и закључили да су Немци. Један омладинац је одјурио да извести Прву чет.у која је била у близини, и убрзо се вратио с њом. Партизани су окружили непознате. Били су 'Изненађени и једни и друти. Један Београђанин, који је провео извесно време у Лондону код рођака, успео је да се споразуме.

" У оперативном дневнику немачке 65. команде за специјалну намену (позната и као 65. корпус) овај догађај је објективно описан. Помиње се и погинули наредник Милер. У извештају штаба Првог шумадијског одреда Главном штабу за Србију од 3. септембра 1941. наведени су исти подаци о броју мртвих и рањених Немаца. Међутим, није тачно да су у акдији учествовала само 22 партизана, како стоји у извештају. Учесницима није познато да је том приликом спаљен луксузни аутомобил Владе Ћирића, директора каменолома Вучјак.

Сазнало се да су то Бнглези. Они су испричали да су као британоки војници бранили Крит од немачких падобранаца и тамо заробљени. Искочили су из воза који је транспортовао заробљене британске војнике у немачке логоре. Њих двојица оу се договорила да побегну пре него што гтређу Дунав. Успели су да то учине испред Младеновца. Два дана су лутали избегавајући насеља. Желели су да што даље оду од жељезничке пруге. Сада их је глад «атерала да сврате у Мисачу, а чинило им се да су већ прилично одмакли. Партизани су објавили Енглезима да се они налазе међу устаничком војском која се, предвођена Комунистичком партојом, бори против Немаца. Енглези су изјавили да и они желе да ступе у редове устаника. Селџаци су били радосни. Донели су доста хране — сира, млека, хлеба. Енглези су се смејали и јели са апетитом. Постали у борци Прве чете. Партизани нису могли да запамте њихова необична имена па су им дали своја. Нису се љутили. Њихова је једина жеља била да се не раздвајају и да им се да пушкомитраљез. Та им је жеља испуњена.

У једном сукобу у Даросави Енглези су „заборавили“ пушкомитраљез. Ево како се то десило. Падала је киша и видљивост је била слаба. Енглези оу са пушкомитраљезом били на обезбеђењу на једном брдашцету више кућа у којима је била смештена чета. Оии су поставили пушкомитраљез на погодно меого и маскирали га. Али, када је киша почела јаче да пада, повукли су се од места заседе око двадесетак метара и склонили испод крова једне штале. Рачунали су да по јакој киши нико неће нападати. Међутим, група жандарма и Немаца изненада се појавила испред места где су Енглези оставили овој пушкомитраљез. Жандарми су пре опазили Енглезе и отворили ватру. Изненадна и блиска митраљеска ватра збунила их је. Чинило им се сувише опасним да потрче према пушкомитраљезу, па су се отиснули према кућама, у којима су се налазиле чете. Митраљеска ватра је алармирала чету и када су Енглези стигли близу кућа, борци су већ били развијени у стрелачки строј. спремки да гтрџае борџбу. Командир је срео Енглезе и титао их где им је пушкомитраљез.

— Ох, митраљез, бога му! — викнуо је један и окренуо се назад према Немцима и жандармима. За њим је пошао и други. Имали су само једну пччку и неколико бомби. Али, остали друтови их нису напустили. Пошли су заједно с њима на јургаи. Пушкомитраљесци су отворили ватру. Изненадни противнапад партизана збџио је Немце и жандарме. Енглези су јуришали први испред свих. Засули су Немце и жандарме бомбама и принудили их да напусте брежуљак. Поред партизанског пушкомитраљеза жандарми су оставили и један свој и неколико мртвих. Енглези су дограбили свој пушкомитраљез. Били су радосни и срећни што поново имају своје оружје.

НАПАД НА НЕМЦЕ У СЕЛУ БИСТРИЦИ

Крајем јула 1. чета је порушила мост на речици Бистрици, источно од села Бистрице, чиме је био прекинут саобраћај између Лазаревца и Аранђеловца. Мост се налазио на територији коју је контролисала 704. немачка дивизија. Али како је немачки гарнизон у Лазаревцу

био слаб, командант немачког 220. противоклопног дивизиона гарнизованог у Аранђеловцу одлучио је да својим снагама и средствима оправља мост, па је ради тога 14. августа упутио своју прву батерију — око шездесет људи, које је командовао један потпоручник. Око 8 часова отпочела је оправка моста. Немци су били наоружани пушкама и са два пушкомитраљеза, а подофицири су имали машинке. Немци нису имали никакво обезбеђење осим једног стражара, који је чувао оружје. Дан је био ведар. Сунце је пекло. Недалеко од моста, на једном брежуљку, потпоручник и четири подофицира сунчали су се. Оправљали су мост безбрижно као да су се налазили негде у Баварској.

Командир Прве чете је неколико дана чекао Немце да дођу ради оправке моста. Организовао је заседу према Аранђеловцу, а Трећа чета је држала заседу од Лазареваца. Како се Немци већ неколико дана нису појављивали, обе чете одуетале су од заседе и почеле да изводе друге акције. Тога дана обе су освануле у Рудовцима. Чим су Немци стигли на бистрички мост, командир чета су били обавештени. Чете су се одмах пребациле у Бистрицу. Командири чета са групом бораца пошли су напред ради извиђања. Видели су немачке војнике како марширају. Решили су да их одмах нападну, иако је било тешко због брисаног простора, приликом им незапажено. Требало је развити обе чете у стрелце, приближити им се докле је то могуће и тада отворити ватру. Упућена је једна петорка са задатком да нападне групу која се сунчала. Претпостављало се да су то старешине.

Када су се 1. и 3. чета развиле и кренуле у напад било је скоро подне. Сунце је већ било припекло. Већина војника је радила без кошуља. Стрелачки стројеви чета успели су да се приближе са јужне и западне стране на око три стотине метара. Један борац, из групе која је требало да нападне потпоручника и подофицире, успео је, пузећи, да им се приближи, на око четрдесет метара да би бацио бомбу. У том моменту је један од Немаца устао. Плашећи се да не буде откривен, борац је бацио бомбу. Даљина је била сувише велика. Само један подофицир је рањен. Одмах за бомбом одјекнули су рафали митраљеза и плотуни пушака. Настала је забуна. Потпоручник и подофицири појурили су према месту где су им били војници. Успели су да понесу само оружје. Остала им је опрема. Слично се десило и са војницима код моста. Стражар код оружја први је приметио партизана и отворио ватру. Остали војници јурили су ка оружју али је тај простор био тучен врло ефикасном ватром пушкомитраљеза 1. и 3. чете. За неколико минута на ливади више моста пало је 11 мртвих немачких војника а око 20 их је рањено. Немци су брзо одступили вукући мртве и рањене. Оставши су: 9 пушака, 2 аутомата, неколико сандука муниције и ручних бомби.⁹⁸

Тек на периферији Аранђеловца потпоручник је успео да прикупи и среди своје војнике, умрљане крвљу и прашином. Многи су били

У оперативном дневнику 65. корпуса специјалне намене (док. 5, Ф-1, 44-X) помиње се овај догађај али се не наводи број мртвих. Извештај штаба Првог шумадијског одреда од 3. септембра 1941. године Главном штабу за Србију (*Преглед историје НОБ у Србији*, стр. 108) садржи наведене податке, мада неки учесници сматрају да су наведени губици Немаца претерано велики.

без оружја. Са оваквом војском потпоручник није смео у град. По једном подофициру послао је извештај командиру батерије, а у касарну је отишао тек када је пао мрак. Једино су рањенци официри раније. Према накнадним обавештењима 7 рањених немачких војника је умрло.

ЗАСЕДА У БАЊИ

Штабу одреда било је познато да су Немци свакога јутра око шест часова одлазили са два камиона из Аранђеловца у Тополу и убрзо се враћали. Ти камиони припадали су 220. противоклопном дивизиону, а одлазили су у Тоголу у дивизијску базу по елдовање хране.

После одлуке да се тежиште дејства пренесе на немачке транспорте, Милан Благојевић је имао првенствено у виду ове камионе, па је дао задатак 1. и 3. чети да ову комуникацију ухвате у своју збжу дејства. Али, како су се последњих дана догађаји развијали великом брзином, а 1. и 3. чета биле заузеле сж Лазарева, на овој комуникацији није нико дејствовао. Тринаестог августа увече, када су се 2. и 4. чета нашле у Винчи, Благојевић је дао задатак 4. чети да дејствује на комуникацији Аранђеловац — Топола.

Командир 4. чете Благоје је 14. августа спалио општинске архиве у Липовду и Бањи. Сутрадан, још у току ноћи, поставио је заседу у Липовцу са намером да сачека немачке камионе. Али тога дана камиони се нису појавили. Чета је узалудно лежала у заседи све до подне, а затим се повукла у Брезовац на ручак и одмор. Очигледно је било да су последњи догађаји натерали Немце да буду опрезни и да измене ранији начин комуницирања између гарнизона.

Шеснаестог августа Благоје је поново поставио заседу, само сада у Бањи — поштовао је правило да се на истом месту никада два пута не поставља заседа. Чета је стихла на место заседе у праскозорје и распоредила се иза густе ограде од трња, багренова и храстова. Услови масштрања били су одлични. Читав распоред чете командир је тако подесио како би једновремено могао да нападне оба камиона. Чекање се одужило. Кад је прошло осам часова узалудног чекања, гладни борци почели су да негодују. Они нису волели да иду у заседу „на срећу" и чекају „шта наиђе". Оми којима се није више седело у заседи пецкали су командира. С обзиром да је кроз заседу прошло неколико сељачких кола, постојала је могућност да је већ откривена, те је командир, у договору са комесаром, одлучио да је напусте.

Чета се није била удаљила од места заседе ни три стотине метара, а изненада су забрујали аутомобилски мотори. Командир је зауставио чету и наредио да се врати у заседу. Људи су потрчали према ранијим местима заседе. Напред је журио Дугалић са пушкомитраљезом у руци. Али, Немци су били бржи. Пре него што је чета стигла да заузме положај у заседи, иза окуке су се појавила два камиона и један оклопни аутомобил. У отвореним каросеријама било је по десетак војника са по два пушкомитраљеза. Немци су своје наоружање држали наслоњено на кабину и са стране, стремни да сваког момента отворе ватру. Из оклопног аутомобила стрчале су цеви митраљеза. Командоф чете није

очекивао овакву **ситуацију**, **поготово** се није надао **оклопном** аутомобилу. Када су угледали оклопни аутомобил, један број бораца **одмах** је потражио први заклон и легао. Нису желели да се приближавају комуникацији. Неки су чак почели да **вичу** да долазе тенкови. Али сада **се** више **шшгга** није могло предузети. Ситуација је сама диктовала расплет. Пушкомитраљезац Дугалић већ је био близу пута. Дугалићу су биле познате особине оклопног аутомобила. Он није знао ко се у њему налази, али је сумњао да би пушкомитраљески меци могли много да му нашkode. Зато је одлучио да гађа први камион. Залегао је иза **једног** храстовог пања, наслонио на њега пушкомиљтраљез и нацртао у кабину камиона. У кабини је крај возача седео немачки офицер. Сунце је обасјавало **околу** и Дугалић је тачно могао да види официрске ознаке на шапци и раменима. Још једанпут је проконтролисао шилан и притиснуо обарач. Меци су размрскали стакло на кабини. Глава возача је нагло нестала у унутрашњости кабини. Офицер се подигао са седишта и затим нагло пао, преваљен преко ниских врата камиона. Камион је скренуо према горњој левци пута, ударио у ограду и зауставио **се**. Немци **су** скоро истовремено отворили ватру кади партизани. Он ихсу могао да види одакле долази митраљеска ватра, па **су** гађали без ишчађења. Оклопни аутомобил се зауставио, окренуо се у правцу одакле је долазила митраљеска ватра и отпочео да дејствује из сватри митраљеза. Војници су слли из камиона, узатили заклоне и отпочели организовано да туку распоред 4. чете, а нарочито пушкомитраљез. Убрзо је њихова ватра постала доминантна. Дугалић није могао да јој одоли, повукао се. Већна чета је одступила још пре њега — без команде. Тако је бојно лоје било напуштено пред надмоћнијим непријатељем. Својих губитака није било. Немци су имали три мртва, међу којима и једног оберлајтнанта. Пред вече се чета прикупила у једном забрану у северном делу Бање. Немцима је стигло позачање из Аранђеловца. Ухватили су у Бањи 11 сељака и стрељали их на месту заседе."

ЗАСЕДА У КРЋЕВЦУ

Из Тополе је 17. августа јављено да на Опленца треба да дође из Београда на излет једна група официра. Када је Штаб добио обавештење да ће официри да посете Опленца да би „видели исторijske заменистости и пробали чувено опленачко влино“, како је стајало у обавештењу, био је узнемирен.

— Које је сада стало да правим излете? — праскао је «а Фуккеа, као да је он био крив.

Штаб није команданту Србије представио право стање на територији своје дивизије, тако да он „горе“ нису ни схватили да је тако

" У депеши штаба 714. дивизије од 17. августа (док. 6/3 к. 2—4 архив ВИИ), упућеној штабу 65. корпуса говори се о овој акцији и признаје да је убијен оберлајтнант (не наводи се име). Такође се тврди да је убијено 11 комуниста. Ово је потпуно произвољно. Чета није имала губитака. Сељаке су прогласили комунистима и стрељали петорицу Ризнића: Војислава, Животу, Милорада, Драгишу и Момчила и двојицу Минића — Властимира и Момчила, укупно седморицу.

опасно путовати за Тополу. Сада му је постало јасно какву је непријатност себи створио. Али, ниле се могло ништа лзменити. Обавестили команданта Србије да официри «е треба да долазе услед опасности од партизана, одјекнуло би у вишим круговима као лзненађење и сувлше неуверљив разлог, а штетило би и његовом личном реоумеу. Остало му је да предузме мере обезбеђења. За долазак ових официра, у Тополи су знала само још два човека поред Штала. То су били мајор Функе и капетан Вагнер. На Вагнера је пао сав терет обезбеђења. Он је био одговоран за „јавну безбедност“ на читавој територији коју је контролисала Шталова дилзлја. Алл, он је то 6-10 само формално, јер никаквих средстава ниле имао којима би могао да обезбеди контролу немачких власти над овим немилним подручјем. Последњих дана импровизовано је формирање једног коњичког вода фелдјандармериле којил је представљао „главну ударну снагу“. Домаћил жандарми нису више значили ништа.

Вагнер је правилно оценио да је део пута између Белосаваца и Тополе најкретљивији и да га треба на неки начин обезбедити. Преко својих информатора покушао је да добиле податке о кретању партизана и сазнао је да се не налазе у близини Белосаваца и Тополе. Он је већ напамет знао имена свих командири партизанских чета. У својој канцеларији имао је секције Аранђеловца и Крагујевца. Помоћу црвених барјакчиља, на којима је писало Лала, Благојче, Лабуд, и Живадин, обележавао је места на којима су се, према последњим подацима, налазиле чете. Сада су сви барјакчиљи били доста далеко од комуникације Белосавци — Топола. Алл и поред тога, увече 16. августа, упутло је коњички вод на овај део пута. Пола вода се распоредило у Крћевцу, а пола у Белосавцима.

Команданту места капетану Конолацком наређене су строге мере приправности, али није дат разлог. По припремама и нервном гунђању Конопацког могло се закључити да се нешто важно догађа. Зоренц се шуњао околу, док коначно није наћушло да неке важне личности треба сутра да стигну у Тополу. То се могло видети и из припрема у хотелу. Зоренц је својим пријатељима дао ово до знања, као да је хтео рећи да се без њега овде ништа не дешава. Тако је вест стигла и до сарадника одреда. Извештај је одмах пренесен даље. У журбл ништа није јављено о покрету Немаца из Тополе. Тако се десило да су се ноћу између 16. и 17. августа ка друму између Тополе и Белосаваца кретале две војске, и Немци и партизани. И једни и други су ишли ван пута, трудећи се да незапажено заузму своје положаје.

Немци су петнаест коњаника задржали у једном шумарку у Крћевцу око двеста метара удаљеном од комуни/кадје. Осталих 20 коњаника кренуло је према Белосавцима и распоређивало се у шумарку на јужној страни Белосаваца. Према процени Вагнера део пута између Крћевца и Белосаваца био је најпогоднији за постављање заседа.

Информација да се у Тополу припрема посебан дочек некоме ко треба да стигне из Београда доспела је до команданта одреда који се налазео у Вилчи. Проценило је могућност постављања заседе. Знао је само оријентационо да се 2. чета налази у Брезовицу, а 4. чета у Горављу. Одлучило је да са ове две чете организује заседу на комуникацији Младеновац — Топола. Упутло је курире командирима ових двеју чета

са наређењем да се до пола ноћи прикупе у селу Крћевцу и организују заседу на месту које садги изаберу. За старешину заседе одредио је командира Друге чете Лазу Борћошког.

Чете су стигле у Крћевац како је било предвиђено и прикупиле се у североисточном делу села. Командири су кренули у извиђање комуникације између Белосаваца и Крћевца. На основу извиђања дошли су до закључка да је заседу могуће организовати или испод оног шумарка у коме су били Немци или нешто северније према Белосавцима, на окуци пута. Ово друго место било је слабије, отвореније и удаљеније, али Лаза се ипак одлучио за њега. Учинило му се погоднијим за организаацију ватре. Распоредио је људе са обе стране пута и поставио по једног осматрача према Тополи и Белосавцима. Када је сунце изгрејало, на комуникацији између Белосаваца и Крћевца, на око 2—3 км удаљене једне од других, налазиле су се две групе Немаца и две чете партизана. Партизани су се нашли између немачких коњаника, а да то нису ни знали.

Око седам часова зачуло се брујање мотора, а убрзо се појавио затвореник, сигао обојени аутобус. Према већ утврђеном правилу, пушкомитраљезац је на излазу из заседе требало први да отвори ватру и то ада возило уђе у заседу. Овога пута нишанџија на пушкомитраљезу 4. чете био је Мирослав Ђурђевић Зека пошто је Дугалић био болестан. Зеки је ово било прво руковање пушкомитраљезом у акцији. Али металац је био прибран. Гледао је лгирно преко нишана главу шофера и чекао да му се аутобус што вгаде приближи па да га „ошине“ из непосредне близине. Аутобус је већ био толико близу да је Зека рачунао са сваким поготком. Повукао је обарачу. Затварач је треснуо. Одјекнуо је само прасак каписле. Бар>т се у првом моменту није запалио. Та случајност одложила је погибију тридесет нацистичких официра за извесно време. Остали борци су отворили ватру из пушака. Аутобуска стакла су погрскала. Чули су се и крици. Али све је било касно. Аутобус је пројурио.

Милета Николић, пушкомитраљезац 2. чете, налазио се на почетку заседе, оријентисан да чека следеће возило. Када је схватио да Зекин ггушкомитраљез не дејствује, већ је било касно. Једва је слигао да „закачи“ рафалом задњи део аутобуса у моменту кад је замицао за кривину. Немачки оф>гцири осули су ватру кроз прозоре аутобуса који се убрзано удаљавао носећи собом мртве и рањене.

Излет је пропао. Сада су Немци схватили да се шумадијским друмовима мора ићи у оклопљеним колима, а не излетничким аутобусом. За партизанае ово је била пропала акција, јер задатак није био извршен.

Чете су тек биле напустиле место заседе и почеле да се удаљавају од Белосаваца, када су са леве и десне стране колоне запрашталe машинке. Одјекнуо је и пушкомитраљез, а његови куршуми су се забадали око ногу бораца. Борци су угледали немачке коњанике који су се у развијеном строју приближавали. Неко је викнуо у паничном страху:

— Коњаници! Бежите!

Изненађење је било тако велико да је завладала паника. Борци пре тога нису имали прилике да се боре против коњице, а и за време

обуке у Корушцу о овоме кије било ни једне речи. Колона се расула. Командири чета су покушавали да умире борде. Наређивали су им да се организовано повуку према једном брежуљку и на њему организују одбрану. Али, нико их није слушао. Комесар 2. чете Никола Грк упао је у једну бару па се толико запрљао блатом да је стравично изгледао. Пад га је избеумио. Викнуо је што га је грло носило:

— Бежимо, другови! Изгибосмо!

Чувши речи комесара, борци су наставили да беже још брже. Коњаници су их гонили у стопу. Шумарци, вођњаци и ограде ометали су их да их стигну, али су они успевали да их засипају рафалима из машинки. Тако је ова трка трајала до Рабровца.

Зеки и Милети је било најтеже, носили су пушкомитраљеае. На једном узвишењу Зека је стао и окренуо се. Видео је иза себе једну групу од десет Немаца — коњаника.

— Доста бежања! — довикнуо је помоћнику. — Овамо оквире!

Залегао је на земљу. Немци су се приближили на око триста метара. Притиснуо је обарач. Сада је „збројовка“ послушно заштектала. Неколико коњаника се стрмоглавило. Остали су одјурили назад у галопу. Око Зеке се окупила једна група бораца. Био је ту и командир чете.¹⁰⁰ Неко је притрчао и јавио да је бочно од Зекиног митраљеа у виноград избила једна нова група коњаника. Десетак коњаника је јахало раштркано. Зека их је засуо дугим рафалом. У том моменту јавио се и митраљез Милета Николића. Немци су загаламили, окренули коње и сјурили се низ виноград у правцу одакле су и дошли.

— Ето како беже! — прекоравао је Зека себе и другове, али себе првенствено.

Остали борци су сада били весели што су успели да натерају Немце да им окрену леђа. Чим су чули дејство пушкомитраљеа, борци су успорили бежање и по групама се почели постепено прикупљати. Колона се поново формирала. Сви су ћутали. Сваки се осећао кривим.

Пред вече истог дана више Горовича, на Бокањи, прикупиле су се обе чете. Расправљало се о неуспелој акцији. Дошли су из Винче командант одреда и заменик комесара. Комунисти из обеју чета одржали су састанак и разматрали цео случај. Набројали су различите узроке овог неуспеха. Ти узроци нису били тако убедљиви — па се командант љутио. Најтеже од свега била је паника.

Благојевић је оштро критиковао командира 2. чете Лазу који се није добро снашао у улози старешине заседе. Само место заседе оценио је као лоше, није било прегледно, па су возила брзо могла да „искоче“ из ватре. Замерио му је што је извиђање обавио површно и није открио непосредно присуство немачких коњаника. Нарочито му је оштро замерио што није прегледао пушкомитраљеа пре поласка у акцију. Ова се грешка поновила и то после свега неколико дана, од случаја на Светињи. Благојевић није подносио када се грешке понављају. Сма-

¹⁰⁰ Одслење државне заштите у свом прегледу од 20. августа региструју ову борбу (док. бр. 38, к, 51, VJJ) и наводи да су Немци имали једног рањеног. У операцијском дневнику 65. армијског корпуса спец. намене само се напомиње да је овога дана вођена борба код Белосаваца. Према Жакулином извештају борба је била 18. августа. (*Зборник* 1/2.). Губици Немаца 3 мртва и 10 до 15 рањених. Подаци о томе добијени наводко, обавештајним каналима.

трао је то јавашлуком и изразом недисциплине. Претио је Лази да ће да га смени. Пале су и тешке речи. Али и Лаза „Лала" имао је „оштар језик". Шане се умешао и смирио команданта. Благојевић је обећао да ће он лично да прегледа пушкомитраљезе, и утврди узрок честих застоја. Он је иначе био стручњак за аутоматско наоружање. Касније се успоставило да на пушкомитраљезу треба променити ударну иглу.

За стварање панике комунисти су окривили Николу Николића Грка. Он се бракио и покушавао да сву кривицу пребаци на командира 2. чете Лазу као старешини заседе, тврдећи да је узрок свега његов слаб рад. Шане је предложио да се сазове конференција Друге чете. Борци су осудили понашање свог комесара и он је смењен на лицу места.

Штаб одреда је касније донео одлуку да се Никола Николић упути Окружном Комитету за округ Крагујевац. За комесара 2. чете постављен је Данило Дача Станковић, берберски радник из Крагујевца. Лаза Борђошки је добио укор, али је и даље остао командир чете. Благојевић је наредио свом начелнику штаба капетану Предрагу-Драгану Димовићу да обиђе чете и да их научи како треба организовати одбрану од напада коњице.

У ВАТРЕНОМ ОБРУЧУ

Благојевић и Шане су исте вечери напустили 2. и 4. чету. При поласку командант је наредио командирима ових чета да следећих неколико дана контролишу комуникацију Топола — Паланка, да на њој дејствују и спрече Немцима саобраћај између ових гарнизона. Немци су редовно у једном камиону слали из Тополе следеће 660. артиљеријском дивизиону, гарнизонираном у Паланци. Деветнаестог августа обе чете су организовале у Јунковцу заседу, али се Немци нису појавили. Било је необјашљиво зашто су одједанпут прекинули уобичајени саобраћај. Сутрадан су чете поново организовале заседу и остале у њој све до подне. Опет се нпко није појавио. Командири чета су закључили да су Немци вероватно променили план снабдевања и да је даље чекање узалудно. Одлучили су да повуку чете на Бокању.

Дан је био врло топао. Уморни, неиспавани и обливени знојем, борди су се пробијали долином Јасенице кроз спарушене кукурузе које је сунце немилосрдно пржило. Чете су журиле да што пре избију на врх Бокање и потраже уточиште у хладу храстова. Чим су стигли, распоредили су се по групама и поспали. Поспале су и старешине. По обичају су биле постављене страже. Али су стражари, „самоиницијативно оцењујући ситуацију", дошли до закључка да четама не прети никаква опасност, па су и сами заспали.

Само нису спавала двојица, један борац 4. чете, родом из Жабара, и један Београђанин — Карић из 2. чете. Обојица су волели да пију. Договорили су се да сиђу у Жабаре и код познаника потраже ракију. Када су сишли на комуникацију западно од Жабара, стигло је и чело немачке колоне, пет камиона и три мотоцикла, који су долазили од Тополе. Овај немачки покрет је изведен изненада, по наређењу ко-

манданта 714. дивизије. Штал је желео да у ово неуобичајено време изврши „прочишћавање“ комуникације и истовремено демонстрира своју снагу и смелост. То је био заправо његов потерни одред — елитна јединица дивизије. Немачки мотоциклисти су изненада налетели на ову двојицу који нису успели да се склоне и отворили су ватру. Београђанин је остао на месту, рањен у обе ноге, а Жабарац је успео да побегне.

Немци су Београђанина подвргли испитивањима. Рањен и иначе слабе воље, Карић је одао место логора. Жабарац није бежао према месту логора, већ долином Јасенице. Више се никад није ни појавио у чеги.

Немци су се сада развили у стрелце и кренули у опкољавање Бокање. Кретали су се опрезно, кроз кукурузе и источно и западно од шуме, у намери да затворе обруч на брежуљку јужно од Бокање.

Борци су спавали дубоким сном. Нико није претпостављао каква им се опасност приближава. Један стражар је чуо митраљески рафал, али кроз сан, па му се чинило да је то негде врло далеко, и продужио да спава.

Наступајући опрезно, Немци су дошли на ивицу шуме и затворили обруч. Али нису смели да уђу у шуму. Плашили су се неизвесности. Отпочели су да бацају бомбе, међу којима је било и неколико запа-**Лживих**. Пламени обруч окружио је логор. Према њему су наступали немачки војници.

Изненађење је било потпуно. Буновни борди скочили су и прихватили оружје. Било им је јасно да су огкољени. Све очи су биле упрте у командире. Они су неодлучно гледали око себе. Први се снашао Милован, помоћник пушкомитраљесца. Зграбио је пушкомитраљез и потрчао према брду. Јурио је у пламен и притиснуо обарач пушкомитраљеза који му је висио о врату. Зека је трчао за њим. У једној руци је носио оквири са муницијом и Милованову пушку. Чете су без команде јурнуле за Милованом. Његов пушкомитраљез је сипао кратке рафале лево и десно. Зека је тргао са свог појаса две бомбе и бацио их међу Немце. Брзо Милованово реаговање збунило је Немце. Они су се размакли и потражили заклоне. Борци су јурили у створену брешу и за трен ока избили на Ћуковац — врх Бокање. Обруч је био пробијен. Сви борци, сем оне двојице због којих је и дошло до овакве ситуације, били су на окупу. Чете су продужиле у Горњу Трnavу. Немци су претражили шуму, али у логору нису ништа нашли. Самоиницијатива, одзакност и неизмерна храброст шеснаестогодишњег Милована Живановића била је запажена и истакнута као пример.

Командири чета нису одустали од извршења задатка који су добили од команданта одреда. Четврта чета је сутрадан, 20. августа, рано сишла у долину Јасенице и између Жабара и Јунковца организовала заседу. Али сада труд није био узалудан. Акција од прошлог дана охрабрила је Немце. Штал је сматрао да су партизани разбијени и да се неће ускоро појавити у овој околини, па је наредио да се продужи нормалан саобраћај са Паланком. Око осам часова, у уобичајено време, на путу од Жабара према Јунковцу, појавио се камион. Поред возача седео је наредник интендантске службе, а у каросерији су седела још два војника.

Пушкомитраљезац Милета са одстојања од свега двадесетак метара кратким рафалом изрешетао је мотор камиона, који се нагло зауставио.

Немачки наредник, као да је очекивао напад, хитро је искочио из кабине и јурнуо на заседу. Прескочио је преко непокретног Тошића, тако да је овај успео да опали из своје пушке тек када се Немац изгубио у кукурузу. Возач и остала два војника су се предали не опаливши ни метак. Два омладинца су гонила наредника и ранила га, али је он био прилично одмакао па је успео да се сакрије. Заробљеницима је одузето оружје и опрема. Благојче их је два дана водио са четом у намери да их преда штабу одреда, али Благојевић је наредио да се заробљеници пусте. Камион је спаљен.¹⁰¹

НАПАД НА ЈУНКОВАЦ

Пред вече 19. августа 1. и 3. чета стигле су у Стрмог, око пет км јужно од Јунковца. Немци су и даље експлоатисали рудник угља у Јунковцу. Почетком августа, када је учестало разоружавање жандармеријских станида, командант 220. противоклопног дивизиона из Аранђеловца упутио је један вод војника у Јунковац и тамо га гарнизонирао у намери да обезбеди даљу успешну експлоатацију угља. Обезбеђење несметане експлоатације колубарских рудника била је директива команданта окупационих трупа за Србију Данкелмана.

Душан Петровић Шане и Чича Илић пренели су командирима чета директиву штаба одреда да ликвидирају немачко упориште у Јунковцу. Штаб одреда је располагао информацијама да се у Јунковцу налази око 25 Немаца и да поред осталог наоружања имају и два пушкомитраљеза. Били су распоређени у две зграде управе рудника, које су грађене од тврдог материјала, али са ниским прозорима погодним за убацивање бомби.

Уз помоћ бораца који су били родом из Јунковца и оних који су радили у руднику, направљен је план за напад. Према том плану рудник је требало напасти са северне стране, одакле је прилаз био лакши, и то тако што би се најпре кретале групе од по три борца из сваке чете, који би имали задатак да се неприметно привуку, ликвидирају немачку стражу хладним оружјем, а затим убаце бомбе у зграде у којима су смештени Немци. За њима је имао да се креће стрељачки строј чета. Одмах после експлозије бомби, чете су имале задатак да под заштитом митраљеза који би тукли прозоре продру у зграду и ликвидирају Немце. Специјална група је одређена да уништи постројења у руднику. Напад на жандармеријску станицу предвиђен је да се изведе тек када се савлада отпор Немаца. Једна патрола била је одређена да блокира зграду у којој су се налазили жандарми. Напад је требало извести пред поноћ када се претпостављало да га Немци најмање очекују. Чим је пао мрак, чете су почеле да заобилазе Јунковац са истока и око 22 часа нашле су се западно од Араповца. Одатле је требало да се постепено, по десетинама, приближују. Прет-

¹⁰¹ Служба безбедности у свом извештају за август (док. 40/1—1, к. 51, Архив ВИИ ЈНА) бележи оба ова догађаја и доста верно их приказује. У дневнику 714. дивизије (док. бр. 206. ВИИ ЈНА) регистрован је само први догађај.

постављало се да Немци могу да имају нека истурена обезбеђења. Групе бомбаша су кренуле напред. Али, чим су десетине ушле у село, открили су их сеоски пси и почели да лају. Лавеж је био све јачи. Очигледно су пси алармирали Немце и они су упутили патроле у село. На око пет стотина метара од рудника патроле су се сукобиле са предњим деловима 1. чете. Настала је спонтана пуцњава. Немци су опалили неколико метака и одступили. Тада је наређено четама да се развију у стрељачки строј и да крену енергичније према руднику. Али, тада је већ цео немачки вод био на ногама. Немци су одмах наместили митраљезе на прозоре и отпочели бесомучно да дејствују у мрак на све стране. Борци 1. и 3. чете су већ били близу зграда у којима су се налазили Немци и отворили су ватру гађајући прозоре. Видело се светлуцање на прозорима па је сва ватра била на њих усмерена. Ово, а вероватно, и општа збуњеност услед ноћног напада, утицало је на слабљење немачке ватре. Једна група бораца се приближила зградама и бацила бомбе. Ово је деловало још разорније на морал Немаца. Како нису осећали ватру са јужне стране, они су напустили зграду и постепено почели да се извлаче на јужну ивицу села. Без обзира што партизани нису енергично наступали, Немци су се губили кроз кукурузе не знајући, очигледно, ни сами шта раде. Неки су се дали у бекство, док су се други заустављали по мањим групама и организовали борбу. Најхрабрији су и даље остали у зградама и гтродужавали дејство. Партизани су ипак дејствовали споро и опрезно, због тога што људство није имало неког нарочитог искуства у ноћним борбама и то још у насељеном месту. Тако се борба продужавала. Почело је и да свиће. Отпор Немаца био је јако ослабио. Недостајао је један јачи напор па да се непријатељ коначно сломи. Али 1. и 3. чета нису сачекале дан. Немаца је било и у Црљенима. Виделе су се ракете и чули кратки митраљески рафали. Могла је са тог правца убрзо да уследи интервенција.

У зору су обе стране налустиле бојно поље. Немачки вод је био потпуно разбијен. Тек је успео да се прикупи пред вече следећег дана у Аранђеловцу. Прва и Трећа чета повукле су се према Вреоцима.¹⁰² Понеле су 200 килограма заплењеног експлозива.

БОРБЕ СА НЕМЦИМА НА КОМУНИКАЦИЈИ ТОПОЛА — НАТАЛИНЦИ И ДРУГЕ АКЦИЈЕ

После заседе у Крћевцу која је оцењена као делимично успела, командант одреда Милан Благојевић отишао је са једном десетином из 4. чете у шири рејон Наталинаца ради извршења неких задатака по сопственом плану. Двадесетог августа десетина се одмарала у једном шумарку на источној ивици села Јунковца удаљеном од комуникације Топола — Наталинци око 300 метара. Дан је био топао па су борци спавали у хладу храстова. Према комуникацији налазио се стражар који је осматрао обе стране пута. Благојевић му је наредио да га оба-

¹⁰² Немци су забележили овај догађај (оперативни дневник 704. док. бр. 7, Ф.1, К, 44-Х). Они признају да је вод из 220. противоклопног дивизиона био разбијен. О губицима се ништа не говори.

вештава о наиласку сваког моторног возила. Око једанаест часова стражар је јавио да се од Тополе креће један путнички аутомобил. До обавештење Благојевића и буђења осталих бораца прошло је извесно време. Благојевић је искочио на комуникацију и двогледом утврдио да се ради о немачком путничком возилу. Заиграло му је срце. Предпостављао је да су у њему официри. Пожуривао је десетину која је успела да поседне заседу. Када се возило већ било приближило на око 200 метара, Благојевић је наредио отварање ватре. Плануо је први плотун из 8 пушака. Према Благојевићевој инструкцији борци су гађали точкове и мотор. Због лошег пута возило се кретало споро па се није преврнуло. Кривудало је неколико десетина метара и стало усред заседе. У том моменту један Немац је искочио са задњег седишта на супротну страну пута, опалио неколико метака из аутомата и дао се у бекство. Сада су сви гађали бегунца. Он је врло вешто маневрисао, мењао правац кретања, падао и дизао се, па је успео да умакне. Касније су откривени трагови крви, што је значило да је био рањен. Остала два Немца били су обични војници наоружани пушкама. Стајали су крај аутомобила са подигнутим рукама. Одузето им је оружје и униформе. Благојевић их је саслушао. Установљено је да припадају 660. артиљеријском дивизиону стационираном у Смедеревекој Паланци а да се налазе у пратњи једног поднаредника који је носио пошту у штаб 714. дивизије, којој је дивизион припадао. Благојевић је наредио да се војници пусте а аутомобил је запаљен.

Неколико дана касније (25. августа) Благојевић и његова пратња поново су се сукобили са Немцима и то на западној ивици Благојевићевог родног места Наталинаца. Тек је било превалило подне. Сунце је жестоко пекло. После обављеног посла у Наталинцима, у којима се тада налазила жандармеријска станица са 12 жандарма на челу са једним наредником, Благојевић је журио да стигне на Бокању изнад Жабара, где је намеравао да одмори и одуше. Неочекивано, на путу од Тополе, појавио се висок стуб прашине по коме је Благојевић оценио да му долази у сусрет веће возило — камион или аутобус. Удаљеност је била велика тако да се могла организовати заседа. Користећи врзину и велики кукуруз, Благојевић је распоредио својих осам људи са обе стране комуникације с намером да нападне једно возило а уколико их буде више, да отворе ватру на зачеље и да се изгубе. Ускоро се пред заседом појавио један камион са немачким наредником који је седео крај возача и 5 војника у каросерији. Благојевић је наредио отварање ватре. Плануло је осам пушака. Погођен је возач, возило је слетело у јарак и зауставило се. Немачки војници су испали из каросерије и дали се у бекство — кроз кукуруз. Четворка бораца која се налазила у кукурузу отворила је за њима ватру, али су ипак побегли. Наредник, прави цин, са машинком о врату, искочио је право пред Милана Благојевића који је држао уперен револвер и наредио му да баци оружје. Наредник је журнуо да бежи низ канал, покушавајући да скине машинку с врата. Благојевић је опалио из свог „нагана“ два метка и гломазни Немац пао је потрбушке притиснувши грудима машинку. Благојевић је тешком муком успео да пре-

врне Немца и скине са њега оружје. Машинка (аутомат) коју је Благојевић тада запленио била је скоро нова високо квалитетна. Њом се Благојевић поносио баш зато што ју је у борби лично запленио. Од ње се није одвајао све до своје погибије.¹⁰³

Двадесет осмог и 29. августа 1. и 3. чета нападе су рудник угља у Црљенима и Рудовцима, растерале жандарме који су их обезбеђивали и порушили постројења. За та два дана ликвидирано је на територији одреда 8 пегоколонаша које је штаб одреда био осудио на најтежу казну. Тридесетог августа једна десетина из 2. чете напала је из заседе један немачки извиђачки аутомобил у Јарменовцима. Немачки возач је вешто маневром успео да извуче возило из заседе и одјурити према Горњем Милановцу, али се претпоставља да је међу Немцима било мртвих и рањених.

Последњих дана августа забележен је и један догађај који нико није умео да објасни. Борац 3. чете Живан Пауновлћ, радник из Лазареваца, отишао је самовољно у Лазаревац и то пијачним даном, сео пред кафану и наручио пиће. Многи у месту су знали да је партизан. Неко га је подказао Немцима. Ухапсили су га и мучили, тражећи да ода остале другове. Држао се пркосно. Стрељали су га јавно.

НАПАД НА ТЕРМОЕЛЕКТРАНУ У ВРЕОЦИМА

Командир 1. чете Милорад Лабудовић Лабуд, професор математике и резервни артиљеријски поручник, био јечовек од акције. До краја неизвршени задатак у Јунковцу није га обесхрабрио. Још раније је он са командиром 3. чете имао договор да нападну електричну централу у Вреоцима која је добрим делом снабдевала Београд електричном енергијом. Пошто су се сада нашли близу Вреоца, одлучили су одмах да нападну централу. Према расположивим подацима централу је чувала једна десета а Немаца. Борба у Јунковцу учинила се Лабуду лакша него што је раније замишљао. Раније је претпостављао да ће борба против Немаца бити тежа. Командир 3. четг предлагао је, да се људство одмори па да се напад предузме следеће ноћи. Лабуд се није сложио. Договорили су се да Лабуд сам изврши напад, а Живадин да врши обезбеђење од Црљена.

Користећи се добрим познаваоцима терена, Лабуд је у сам расвит стигао у Вреоце. Немци нису били изненађени. Као да су очекивали напад партизана. Отворили су ватру још на ивици села. Они су слушали борбу у Јунковцу, па су, изгледа, целу ноћ били будни. Лабуд је сада напао врло енергично. Још са два борца провукао се кроз ку-

¹⁰³ У поменутом извештају Штаба Првог шумадијског одреда од 3. септембра 1941. године, овај догађај је регистрован, али се каже да је убијен возач, наредник се не помиње. Међутим, Родољуб Чолаковић у фељтону *Политике* под насловом „Тако је почело“ објављеном 23. јула 1981. године, наводи разговор са Благојевићем, иначе његовим добрим другом из Шпаније, за време саветовања у Дуленима. У том разговору Благојевић је рекао Чолаковићу да је убио Немца и узео му машинку коју му је тада показао.

куруз у непосредну близину Немаца и бацио на њих бомбе. Немци су напустили положај и побегли у унутрашњост села. Сада је Лабуд наредио својим људима да енергично гоне Немце. Немци су код централе опет пружили отпор. Лабуд их је са својом групом поново напао бомбама. Неколико бомби је било бачено и на инсталације. Један трансформатор је јаче оштећен. Немци су се средили северно од централе и подвргли партизане митраљеској ватри. Лабуд се задовољио постигнутим успехом и повукао.¹⁰⁴ Увече 23. августа 3. чета је оштетила далековод Вреоци — Крагујевац.

¹⁰⁴ Аћимовићево одељење држ. заштите бележи овај догађај (док. бр. 31, кут. 51, *Архив ВИИ ЈИА*).